

परब

ओनलाईन

वर्ष : ७

स्थापना वर्ष : १९६०

नवेम्बर : २०१२

अंक : ५

वर्षा अडालजा
प्रमुखा

परामर्शनसमिति
रतिवाल बोरीसागर
मध्यस्थ समितिना सव्य

प्रहुल्ल रावल
प्रकाशनमंत्री

तंत्री

योगेश जोषी

सहतंत्री

मोहन परमार

गुजराती साहित्य परिषद

मेघाणी ज्ञानपीठ ०० क. ला. स्वाध्यायमंदिर

गुजराती साहित्य परिषद (प्रकाशन विभाग), गोवर्धनभवन,
गुजराती साहित्य परिषद मार्ग, आश्रम मार्ग, नदीकिनारे, अमदावाद-३८० ००८
फोन अने ईकस : २६५८७८४७

Web-site : www.gujaratisahityaparishad.org

www.gujaratisahityaparishad.com

પરબ

નંદી : યોગેશ જોષી

(પરબ ઓનલાઈન)

અ નુ ક મ

પ્રમુખપદ્ધેથી : વાતની પણ એક વાત હોય છે, વર્ષા અડાલજા

આ ક્ષણે : કવિ શ્રી માધવ રામાનુજને નરસિંહ મહેતા એવોર્ડ, યોગેશ જોષી

કવિતા : ઊડવા વિશે થોડુંક ચિંતન, હરીશ મીનાશ્રુ સખી, સમીર ભટ્ટ

અભ્યાસ : અનુવાદવિચાર : ભાષાથી પરિભાષા તરફ, રમણ સોની

વક્તવ્ય : રુચિની કેળવણી, શિરીષ પંચાલ

સમીક્ષા/ગ્રંથાવલોકન : પ્રવાસ-સાહિત્યમાં 'યાદગાર પ્રવાસ' કરાવતું પુસ્તક,
ભારતી રાણે

પરિષદ-પાથેય : સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ

સાહિત્યવૃત્ત : સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ

આવરણ-ચિત્ર વિશે : પીયૂષ ઠક્કર

આવરણ ચિત્ર : જયંતિ રાબડિયા

અ નુ ક મ

(પરબ પ્રકાશન)

પ્રમુખપદ્ધેથી :	વાતની પણ એક વાત હોય છે, વર્ષા અડાલજા 4
આ ક્ષણે :	કવિ શ્રી માધવ રામાનુજને નરસિંહ મહેતા એવોર્ડ, યોગેશ જોષી 7
કવિતા :	ઊડવા વિશે થોડુંક ચિંતન, હરીશ મીનાશ્રુ 14 <small>શબ્દ</small> સખી, સમીર ભટ્ટ 16 <small>શબ્દ</small> આવીને બેઠા !, દિલીપ જોશી 17 <small>શબ્દ</small> 'મેર મૂઈ...'; મણિલાલ હ. પટેલ 17 <small>શબ્દ</small> હમણાં તો, પ્રવીણ દરજી 18 <small>શબ્દ</small> માર હલેસાં, હેમાંગ જોષી 18 <small>શબ્દ</small> મારી બિલાડીની દિનચર્યા, રમેશ આચાર્ય 19
વાર્તા :	પીડા, ગિરીશ ભટ્ટ 20 <small>શબ્દ</small> શુક્રવારની એક સાંજ, પન્ના ત્રિવેદી 27
નિબંધ :	જોયા કરવું, રમણીક સોમેશ્વર 34 <small>શબ્દ</small> રોહિત કોઠારી : આવો મિત્ર તો અનાયાસ જ મળે ને !, રમેશ ર. દવે 35
ભારતીય સાહિત્ય :	જાણીતું શહેર, હમીદા કાજી; અનુવાદ : પ્રીતિ સેનગુપ્તા 44
વિદેશી સાહિત્ય :	ચેટ્સની સ્મૃતિમાં, વિસ્ટન હ્યુ. ઓડન; અનુવાદ : પ્રદીપ ખાંડવાળા 45
દશ્ય-શ્રાવ્ય :	ડાકઘર : નાટક ટાગોરનું, પ્રસ્તુતિ ચારીની; ધ્વનિલ પારેખ 50
અભ્યાસ :	અનુવાદવિચાર : ભાષાથી પરિભાષા તરફ, રમણ સોની 53 <small>શબ્દ</small> અનન્ય સ્મૃતિકથા : 'વનાંચલ', દક્ષા વ્યાસ 59
શતાબ્દીવંદના :	સત્તાના સત્ય પછવાડે માનવસત્ય, નવનીત જાની 63
વક્તવ્ય :	રુચિની કેળવણી, શિરીષ પંચાલ 68
સમીક્ષા/ગ્રંથાવલોકન :	પ્રવાસ-સાહિત્યમાં 'યાદગાર પ્રવાસ' કરાવતું પુસ્તક, ભારતી રાણે 74
પરિષદ-પાથેય :	સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ 78
સાહિત્યવૃત્ત :	સંકલન : રાજેન્દ્ર પટેલ 83
આવરણ-ચિત્ર વિશે :	પીયૂષ ઠક્કર 86
આવરણ ચિત્ર :	જયંતિ રાબડિયા
આ અંકના લેખકો :	88

‘પરબ’ના ઓગસ્ટના અંકમાં પ્રગટ થયેલો મારો લેખ ‘માણસજાતનાં મૂળ અને આંબો’ ઘણાં વાચકોને ગમ્યો. ફોન અને પત્રો મળ્યા. માધવ રામાનુજે પુસ્તકની શોધ આરંભી. કોઈએ તો એમની જ્ઞાતિના સંશોધિત ઇતિહાસ – કુળ અને મૂળ—નો મોટો ચોપડો જ મોકલી આપ્યો.

એ લેખમાં મેં Roots નવલકથા વિષે લખ્યું હતું. તેની ગણના વિશ્વસાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓમાં થાય છે. મારી એ પ્રિય કૃતિ મેં જેમને જેમને વાંચવા આપી તેમને ખૂબ ગમી, ઘણાંએ ખરીદી લીધી.

કમ્પ્યૂટરમાં ગૂગલ પર Roots લખતાં, ખૂલ જા સિમસિમની જેમ આખો ખજાનો ખૂલી ગયો.

૧૯૭૬માં પ્રગટ થયેલી આ આત્મકથનાત્મક નવલકથાએ અમેરિકામાં ધૂમ મચાવી. એના પરથી ટી.વી. સિરીઝ બની તેને લાખ્ખો લોકોએ જોઈ. મારી પુત્રી શિવાનીએ એ અરસામાં મને પુસ્તક અને વિડિયો કેસેટ્સ ઓસ્ટ્રેલિયાથી મોકલેલાં. (દર્શકને કેસેટ્સ જોવાની બહુ ઇચ્છા હતી પણ તેને ફંગસ લાગી ગયેલું. હવે ડીવીડી રૂપે મળે છે.)

Rootsને પ્રગટ થતાં સાડાચાર સ્ટારનું રેટિંગ મળેલું, ૪૧૫૨૯ મત અને ૧૩૧૨ અવલોકનો લખાયાં હતાં. ૧૨ કલાકની ટી.વી. સિરીઝ હતી. અમેરિકાનાં આફ્રો-અમેરિકન નાગરિકોને થયું, આખરે અમારી વીતકકથાની આખી દુનિયાએ નોંધ લીધી અને અમેરિકાએ આચરેલા અત્યાચારો અને કૂર ગુલામીપ્રથાની વાત ફરીથી દુનિયા સામે પ્રકાશમાં આવી.

Rootsની સાઈટ પર ટી.વી. સિરીઝનાં થોડાં વિડિયો ક્લિપિંગ્સ પણ મુકાયાં છે અને આપણે હાડોહાડ થથરી ઊઠીએ એવું અદ્ભુત તેનું ફિલ્માંકન છે. સાથે સાથે ગુલામીની કથા-વ્યથા કહેતી બીજી ફિલ્મોની યાદી અને તેનાંય દર્શ્યો છે. બીજાં પુસ્તકોનાં નામની યાદી પણ છે. ઘણી વિગતો છે અને આ લખું છું તે દિન સુધી એ સાઈટ જોનારા અને કમેન્ટ્સ કરનારા અનેક લોકો છે.

Roots પછી લેખક એલેક્સના અનેક જગ્યાએ ટોક શોઝ થયા, ઇન્ટરવ્યૂઝ થયા. તેનો એક ટી.વી. ઇન્ટરવ્યૂ પણ સાઈટ પર છે.

વાતની વાત હવે છે.

અમેરિકાસ્થિત મારા મિત્ર હરીશ ત્રિવેદી સાથે વાત થતાં એમણે પણ મારો Roots

વિષેનો નાનો લેખ ગમ્યાની વાત કરી. થોડા દિવસ પછી એમનો ઈ-મેઈલ આવ્યો, Roots સરસ નવલકથા છે. પ્રગટ થતાં એને અપાર સફળતા મળી પછી વિગત બહાર આવી કે આખો કિસ્સો ઉઠાંતરીનો છે અને બીજાનાં સંશોધનને આધારે Roots લખાઈ છે. પ્લેગરિઝમનો કોર્ટમાં કેસ પણ થયો હતો.

હું તો દંગ રહી ગઈ.

મેં જેને માટે લખ્યું, અનેક લોકોએ વાંચ્યું, ઉત્તમ પુસ્તકોમાંનાં એક તરીકેની ગણનામાં સામેલ થયા તેમને મારે પૂરી વાત કરવી પડે. એટલે હરીશ ત્રિવેદીની બે લીટીની માહિતી પછી મેં Rootsની સાઈટ ખોલી અને પટારામાંથી તો કંઈ કેટલું નીકળી પડ્યું !

ઘણાં ઇતિહાસકારો માને છે કે Roots એક સરસ રીતે લખાયેલું fiction છે અને આફ્રિકન - અમેરિકન લિટરેચરની એન્થોલોજીની યાદીમાંથી આ નવલકથાને બાકાત કરવામાં આવી છે. આફ્રિકાનાં ઊંડા ઘેઘૂર જંગલમાં પોતાનું પૂર્વજોનું એ જ ગામ મળી જાય, રડ્યોખડ્યો એક-બે જ ભાષાવિદ મળે, તે એ સમયની ભાષા સમજી શકે, જેમાં કુંતા કીન્ટે લોખંડની સાંકળથી પાટિયે બાંધી લઈ જવાયો એ જ સ્ટીમરની માહિતી મળે - આ બધું સંભવ જ નથી. “The man lied to sell his book.”

કેટકેટલી કોમેન્ટ્સની હારમાળા સાઈટ્સ પર છે ! અને હજી પણ ડીબેટ ચાલતી જ રહે છે. ઘણાં આફ્રો-અમેરિકનો માને છે કલ્પના તો કલ્પના, ગુલામી પ્રથા શું નહોતી ? અમેરિકનોએ જંગલિયતભર્યાં કૃત્યો શું નથી કર્યાં ? લેખક આત્મકથનાત્મક રૂપે મૂકે તો જ આ અભિમાની દંભી ગોરાઓ અને દુનિયા આખી અમારી વાત ધ્યાનથી સાંભળે.

કોર્ટમાં પ્લેગરિઝમનો કેસ થયો, Harold Courlanderના “The African” પુસ્તકમાંથી ૮૧ ફકરા ઉઠાવ્યાની કબૂલાત કરી કોર્ટની બહાર એલેક્સે સમાધાન કર્યું.

બાર બાર વર્ષ સુધી હજારો ડોલર્સ, ‘રીડર્સ ડાયજેસ્ટ’ જેવા માતબર મેગેઝિને આપ્યા, પુસ્તકની લાખો કોપી વેચાઈ - હજી વેચાય છે - ટી.વી. સિરીઝ અત્યંત લોકપ્રિય બની, દુનિયાભરમાં વેચાઈ ત્યાં સુધી કોઈને શું ખબર જ નહીં પડી હોય ?

પ્લેગરિઝમની ઘટના પછીયે નવલકથા એટલી જ લોકપ્રિય છે, અને એટલી જ વેંચાય છે.

આઈ રેસ્ટ માય કેસ.

બધી વાત બાજુ પર મૂકીને નવલકથાની એક ચક્ષુઉઘાડ કૃતિ તરીકે ગણના કરી શકાય ? માણી શકાય ? તમે શું માનો છો ?

૧૯૭૧માં ધીરુબહેન પટેલના તંત્રીપદે પ્રગટ થતા ‘સુધા’ સામયિકમાં મારી નવલકથા ‘મારે પણ એક ઘર હોય’ પ્રગટ થઈ. ખૂબ લોકપ્રિય થઈ. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું પારિતોષિક મળ્યું. મારી કારકિર્દીનું પહેલું જ ઇનામ.

ફિલ્મોમાં પીઆર વર્ક કરતાં તારકનાથ ગાંધીએ એક મરાઠી નાટકનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરાવ્યું અને નાટ્યપ્રયોગના બે જ દિવસ પહેલાં અખબારોમાં ઉપરાઉપરી જાહેરાતો કરી, નાટકનું નામ “મારે પણ એક ઘર હોય.” મેં ગાંધીને ફોન કર્યો, ‘આ તો છેતરપિંડી અને કોપીરાઇટનો ભંગ છે. પ્રેક્ષકો નાટકને મારું લાખેલું માની લે.’ એમણે તોરથી કહ્યું, ‘મને ગમ્યું ને મેં લઈ લીધું.’ મેં કહ્યું, ‘જુઓ, હું કાઠિયાવાડની છું. અમારી બાજુ કહેવત છે દીકરીનાં માગાં હોય, વહુનાં ન હોય.’

આખરે મેં કેસ કર્યો. સેશન્સ કોર્ટે કહ્યું, ‘આ શબ્દોનો સમૂહ છે, કોઈ પણ વાપરી શકે. હું હાઈકોર્ટમાં ગઈ. વેકેશન કોર્ટના જજે મારી તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો, શીર્ષક ભલે શબ્દોનો સમૂહ છે પણ એની સાથે લેખકની આઈડેન્ટિટી જોડાયેલી છે (હું લેખક છું એવી એફિડેવિટ પર બે લેખકોની સહી રજૂ કરેલી.) નાટકનું નામ બદલી નાંખો અને જાખમાં લખો, કોર્ટના ઓર્ડરથી નામ બદલ્યું છે અને લેખિકાની માફી માગું છું.’ નિર્માતાઓ ખસી ગયા, ગાંધીનું નાટક ત્રણ શોમાં બંધ થઈ ગયું.

મુંબઈમાં ગુજરાતી નાટકોને કવિની રજા વિના તેમની કાવ્યપંક્તિઓનાં શીર્ષક આપી દેવાતાં હતાં તે થોડાં વર્ષ આપોઆપ બંધ થઈ ગયું.

ગુજરાતી સાહિત્યજગતની આ નાનકડી-શી ઘટના શી રીતે હિન્દીની પ્રસિદ્ધ લેખિકા કૃષ્ણા સોબતી પાસે પહોંચી અને એક દિવસ મને તેમનો પત્ર આવ્યો.

અમૃતા પ્રીતમ અને તેમની વચ્ચે રસાકસી ચાલતી હતી. એકના પુસ્તકનું નામ “સફરનામા” અને અમૃતાનાં પુસ્તકનું નામ “જિંદગી કા સફરનામા.” કૃષ્ણા સોબતીએ શીર્ષક માટે અમૃતા પર કેસ કરેલો અને મારા વકીલ પાસેથી તેમને માર્ગદર્શન જોઈતું હતું. મેં મારા વકીલ-મિત્ર ગિરીશ દેસાઈ પાસે પત્ર લખાવી મોકલ્યો હતો.

પછી શું થયું તે ખબર ન પડી. એકાદ વાર મેં પૃચ્છા કરતો પત્ર લખેલો એવું સ્મરણ છે.

વર્ષો વીત્યાં. વાત વિસરાઈ ગઈ. અચાનક ગયે વર્ષે એક અંગ્રેજી અખબારમાં અંદરના પાને ખૂણામાં સાવ નાના સમાચાર હતા : અમૃતા – કૃષ્ણા સોબતી વચ્ચે પચ્ચીસ વર્ષ કોર્ટકેસ ચાલ્યો, તેનું જજમેન્ટ હતું. નિરાંતે વાંચીશ. પછી કોપીરાઇટ પર થોડું વાંચી એક લેખ લખીશ એમ વિચારી કાપલી સાચવી રાખેલી તે અત્યારે કેમેય જડતી નથી. (હમણાં અમૃતા પ્રીતમનું નામ રોજ અખબારોમાં ચમકે છે, જુદા સંદર્ભમાં; અમૃતાનાં પુત્રની તાજેતરમાં જ મુંબઈમાં હત્યા થઈ છે.)

કોપીરાઇટ વિશે ઘણાં લેખકોને જુદા જુદા અનુભવ થયા હશે. કોપીરાઇટ એક્ટ અને એને આનુષંગિક અનુભવો – કેસીસનું સંકલન જો કોઈ કરે તો સર્જકોને કાયદાકીય માર્ગદર્શન સાથે એમની ગૂંચનો ઉકેલ પણ કદાચ મળે. એટલું તો ચોક્કસ, પુસ્તક જરૂર રસપ્રદ બને.

કવિ શ્રી માધવ રામાનુજને સત્તરમો નરસિંહ મહેતા એવોર્ડ (૨૦૧૨) જાહેર થયો છે. શ્રી માધવ રામાનુજને અભિનંદન.

માધવ કહેતાં જ તરત સાંભરે વાંસળીના સૂર, યમુનાનાં પૂર, ગોકુળ, ગાયો, ગોપી, ગોરસ, મોરપિચ્છ, કદંબ... ને માધવ રામાનુજની કેટલીક ગોકુળના ગોરસ સમી પંક્તિઓ મનમાં રમવા લાગે, રૂમઝૂમવા લાગે —

‘ગોકુળમાં કોક વાર આવો તો ફ્રહાન,
હવે રાધાને મુખ ના બતાવશો’

*

‘રોઈ રોઈ આંસુની ઊમટે નદી
તો એને કાંઠે કદમ્બવૃક્ષ વાવજો !
વાદળ વરસે ને બધી ખારપ વહી જાય
પછી ગોકુળિયું ગામ ત્યાં વસાવજો...’

*

‘એક વાર યમુનામાં આવ્યું’તું પૂર !
મથુરાથી એક વાર માથે મૂકીને કો’ક
લાવ્યું’તું વાંસળીના સૂર...

... ..

કાંઠી તો યમુનાનો, પૂનમ વનરાવનની
વેણ એક વાંસળીના વેણ !
મારગ તો મથુરાનો, પીછું તો મોરપિચ્છ,
નેણ એક રાધાનાં નેણ !’

*

‘વાંસળી તો વાગે છે એક મારા મનમાં
કોઈ હજુ જાગે છે ત્યાં વનરાવનમાં
ગોકુળ ને ગોરસ ને ગોપી ને ગાયો
ને એ જ હજુ યમુનાનો આરો,
હમણાં દોડીને બધાં આવશે ને રાસ પછી
જામશે એવું જરાક ધારો !

ધારો કે હું જ હોઉં રાધા ને કાન,
હું જ ઊભો મશાલ થઈ આ તનમાં.
વાંસળી તો વાગે છે એક મારા મનમાં.

*

‘ભીતર વાગે વાંસલડી ને
હવે બહાર ક્યાં ભમીએ...’

‘ગોકુળ ગોકુળ રમનાર’ અને વાંસળીના સૂરમાં લીન રહેનાર આ કવિને જાણે
અનહદની ઝેંઘાણી મળી છે -

“સા’ સુધી પહોંચ્યા પછી લાગ્યું અહો ! -
ફૂંકમાં અનહદની ઝેંઘાણી મળી...”

માધવ રામાનુજ કહેતાં જ તેઓ જાણે આંખ સામે જ દેખાય -

ઘઉંવણી ઘાટીલો ચહેરો, અડધી બાંયનો ખાદીનો ઝભ્ભો, પાયજામો સાદા ચંપલ,
રૂપેરી જેવા સફેદ વાળ, સાદી-પાતળી ફેમનાં ચશ્માંના કાચ પાછળ જાણે ગોકુળ-ગોરસ-
ફૂલને શોધ્યા કરતી - અદીઠનેય જાણે તાક્યા કરતી ગભીર-પ્રશાંત આંખો. પ્રમાણસર
નાક - જાણે શ્વાસમાં સતત કદબના ફૂલની સુવાસ માણતું... જીવનમાં ખૂબ વીત્યું હોવા
છતાં મરકતા હોઠ પર હંમેશાં વાંસળીના સૂર જેવું સ્મિત, ચહેરા પર પ્રસન્નતા અને
અચરજનું ઓજસ -

‘મનમાં મનમાં કોણ લખાવે !

અક્ષરમાં લય ક્યાંથી આવે !

આમ અમસ્તા બેઠા હો ત્યાં -

અનહદ આરત કોણ જગાવે !

આવું અચરજ અનુભવતા આ કવિ અનહદના એકાન્ત સુધીનો અર્થ તાગવા
તથા અલખવિપિમાં આખેઆખો ગ્રંથ લખવા પ્રયત્નશીલ રહ્યા છે.

માધવ રામાનુજનો જન્મ તા. ૨૨-૪-૧૮૪૫ના રોજ પરચ્છમ (જિ. અમદાવાદ)
ખાતે થયો હતો. પિતાનું નામ વૈદ્ય ઓધવદાસ રામાનુજ. મંદિર તથા વૈદ્ય વારસમાં મળેલાં.
ઘર, મંદિર તથા શેરીમાંથી લય જાણે ગળથૂથીની જેમ પીવાતો રહ્યો. પિતાના અવસાન
બાદ મુશ્કેલીઓ વેઠી. ફાઈન આર્ટ્સના અભ્યાસ સાથે વોરા એન્ડ કંપની, ‘અખંડ
આનંદ’, આર. આર. શેઠની કંપનીમાં કામ કર્યું. ૧૯૭૩માં સી. એન. કૉલેજ ઓવ
ફાઈન આર્ટ્સમાંથી કમર્શિયલ આર્ટમાં ડિપ્લોમા થયા. ૧૯૭૩થી સી. એન. ફાઈન આર્ટ્સ
કૉલેજમાં અધ્યાપન કર્યું ને આચાર્ય તરીકે નિવૃત્ત થયા. હાલ તેઓ કિડની ઈન્સ્ટિટ્યૂટ,
અમદાવાદના માનવ સંસાધન વિભાગના વિભાગીય વડા તરીકે સેવા આપે છે. એમના
કવિતાસંગ્રહ ‘તમે’ (૧૯૭૨), ‘અક્ષરનું એકાંત’ (૧૯૮૭) તથા ‘અનહદનું એકાંત’

(૨૦૧૨) પ્રગટ થયા છે.

કૃષ્ણ વિષયક મધમીઠાં ગીતો સિવાય પણ એમનાં કેટલાંક કાવ્યો લોકહૈયે વસી ગયાં છે ને શ્રી રઘુવીર ચૌધરીએ નોંધ્યું છે તેમ, ‘ઓછું લખીને ભાવકોને વધુ આનંદ આપ્યો છે.’ ‘માધવની કવિતામાં સંદિગ્ધતા નથી, સુરેખતા છે.’

માધવે નોંધ્યું છે તેમ, કવિતાના રોમાંચનો ખજાનો લોકગીતોએ ઉઘાડી આપ્યો છે. પ્રબોધ જોશી અને દલપત પઢિયાર સાથે માધવ રામાનુજે શ્રીમતી મંજુ મહેતા પાસે સિતારની તાલીમ પણ લીધેલી. અત્યારે અડસઠની વયે પણ તેઓ બિજલભાઈ પાસે ‘બાંસુરી’ શીખે છે. આમ કાવ્ય-રોમાંચ જગવનાર લોકગીતો, સંગીતની તાલીમ, ચિત્રકળાનો અભ્યાસ, ‘બુધસભા’, ‘હોટેલ પોએટ્રસ’, અબ્દુલકરીમ શેખ, ચંદ્રકાન્ત શેઠ, રઘુવીર ચૌધરી, પ્રબોધ જોશી આદિ મિત્રો — આ બધાં પરિભળી થકી માધવની કવિતા ઘડાતી ગઈ. કૃષ્ણવિષયક ગીતો સિવાયનાંય કેટલાંક કાવ્યો લોકહૈયે વસી ગયાં છે. એમાંની કેટલીક પંક્તિઓ યાદ આવે છે —

‘હળવા તે હાથે ઉપાડજો રે અમે કોમળ કોમળ
સાથરે ફૂલડાં ઢાળજો રે અમે કોમળ કોમળ’

*

‘સૈયર, તારા કિયા છૂંદણે
મોઢો તારો છેલ, કહે ને ?’

*

‘પાસપાસે તોય કેટલાં જોજન દૂરનો આપણો વાસ !
જેમ કે ગગન સાવ અડોઅડ તોય છેટાંનો ભાસ...

....

ઝડથી ખરે પાંદડું એમાંય
કેટલાં કિરણ આથમ્યાનું સંભારણું હશે !
આપણી વચ્ચે ‘આવજો’ની કોઈ ભીંત હશે કે
યાદ જેવું કોઈ બારણું હશે ?
પડખે સૂતાં હોય ને લાગે સમણાંનો સહવાસ !’

*

‘ડુંડે બેઠાં છે દાણા પટલાણી
ઑણ દીકરીનાં કરી દઈ આણાં...’

*

‘આપણે તો ભૈ રમતારામ !
વાયરો આવે-જાય એણે ક્યાંય બાંધ્યા ન હોય ગામ...’

*

‘અંદર તો એવું અજવાળું અજવાળું

...

મરજીવા મોતીની મુઠ્ઠી ભરે ને, એમ

ઝળહળતા શ્વાસ અમે ભરીએ !’

*

‘અમે રે વાળેલું કોરું આંગણું

તમે કંકુ પગલાંની ભાત,

નેજવે ટાંગેલી ટપકે ઠીબડી

ભીંજે એક ભીતરની વાત...

તમારે સગપણે અમે મ્હોરિયા !

*

સોનેટ-ગઝલનો એમનો સફળ પ્રયોગ -

‘એક એવું ઘર મળે આ વિશ્વમાં -

જ્યાં કશા કારણ વિના પણ જઈ શકું !’

*

ગ્રામજીવન તથા કૃષિજીવનનો એમનો અનુભવ, ચિત્રકળાનો અભ્યાસ તથા સંગીતની સાધના એમને કાવ્યસર્જનમાંય ખપ લાગ્યાં છે. ગ્રામજીવનનાં કેવાં સહજ-સુંદર ચિત્રો તથા સંવેદન-ચિત્રો મળે છે એમની કવિતાઓમાંથી ! થોડાં ઉદાહરણ જોઈએ —

‘છેઢોણીના મોર

સૂંઘતા વેણી કેરાં ફૂલ.

થનગને પાની સાથે પંથ’

(‘પરોઢ’)

*

‘લહલહતા ડૂંડે ખેતરનો હરખ ફૂટતો દેખું’

(‘ટીમણટાણે’)

*

‘સમડીની તીણી ચીસે

તરડાઈ ગયેલું આભ

ફૂવાના ઊંડા જળમાં પેસી, હજીયે કંપે.’

(‘બપોરે’)

કૃષિજીવનના ધબકાર રજૂ કરનાર આધુનિક કવિ રાવજી પટેલ યાદ આવે એવી પંક્તિઓ -

‘અમે તમારા ખેતર ફરતા શેઠ,
અમને વીંટળાઈ ઊગ્યું છે ખેતર;
ખેતર ભર્યા સમંદર,
- ખેતર મબલક મોલ તમારા,
શેઠે લીલીસૂકી વાડ,
વાડનું છીડું ઠેલી
રાતવરત આવો
તો અમને મળજો.’

(‘અમે’)

*

‘ચારને ભારે લચક લચક થાઉં ને
મૂઆં ઝાડવાં નફ્ફટ આંખ ફાડીને જોઈ રહે,
... ..
મારાં પગલાં સૂંઘી પાછળ પાછળ આવતા ચીલા
ઢોડતા આગળ થાય.’

(‘એમ થાતું કે -’)

કવિના માત્રામેળ છંદોમાંનું લયસૌંદર્ય પણ રાવજી જેવું જ ધ્યાનાર્હ છે. આ ક્ષણે, એમનું એક મુક્તક પણ યાદ આવે છે -

એક ક્ષણ

‘એક ક્ષણ જો યુદ્ધ અટકાવી શકો -
ટેન્ક પર માથું મૂકી ઊંઘી લઉં...’

માધવે ગીત ઉપરાંત ગઝલ, સોનેટ, મુક્તક, અછાંદસમાં પણ કામ કર્યું છે. ઘર, વતન, શેરી, શૈશવ, ખેતર, સીમ, વૃક્ષો - આદિનાં આહ્વાદક સ્મરણચિત્રો એમનાં સોનેટમાં સમજણપૂર્વક કાવ્યાત્મક પરિમાણ સાથે ઉઘાડ પામ્યાં છે -

‘બધાં જેવું મારે પણ ઘર હતું... આંગણ મહી
પરોઢે આવીને કલરવ જતો પાડી પગલાં.
ગમાણે બાંધેલી ખણકી ઊઠતી સાંકળ અને
ઉલાળેલા શિંગે થનથન થતી સીમ ઉંબરે.’

(‘નહિ... નહિ...’)

શિખરિણી પાસેથીય કવિએ કેવું સહજ-સુંદર કામ લીધું !

‘ઘરે આવો પાછા, સમજણ લઈને સફરની.’

આ કવિમાં અલગ અલગ સંદર્ભો, પામવું હજી બાકી છે તેવા ઘરની શોધ સતત

ચાલતી રહી છે. આ કવિ - ચિત્રકાર પીંછીથી દોરી ન શકાય તેવાં ચિત્રો શબ્દ થકી,
લય થકી, કાવ્ય-ધબકાર થકી ચીતરે છે ! જેમકે —

‘પછી પગલાંમાં ચીતર્યાં સંભારણાં...’

... ..

ભીંત્યું ચીતરી ને એમાં પૂર્યાં ઉજાગરાના

સોનેરી રૂપેરી રંગ,

પાણિયારું ચીતર્યું ને બેડામાં છલકાવ્યો

ધગધગતો તરસ્યો ઉમંગ !

તોરણમાં લીલછોયા ટહુકાના સૂર અને

હાલરડે આળેખ્યાં પારણાં !

— પછી પગલાંમાં ચીતર્યાં સંભારણાં...’

(‘સંભારણાં’)

આ કોમળ કોમળ કવિ ધરતીની ભીતર પણ જોઈ શકે છે, અનુભવી શકે છે
— મૂળને વિસ્તરતું ! —

‘વૃક્ષનાં મૂળ મૂળને મળ્યાં,

ધરતીનાં ભીતર કોરીને

કોમળ કોમળ ભળ્યાં...’

(‘મૂળ મળે’)

*

‘મૂળ તો ભીનું ભીનું ખસે

પાણી પવન અને મન જેવું

એ ધસમસ ના ધસે...’

આ કવિના પાંદડાને તો ખરવાનું યે મન થાય છે ! — અને તેય ખીલી ઊઠવા
જેવા જ ઉમળકાથી ! — ‘ખીલવું’ અને ‘ખરવું’ — બેયમાં કવિના ચહેરા પર એકસરખું
મધુર સ્મિત ! —

‘પાંદડાના મનમાં તો એવુંયે થાય છે કે

પીંછાની જેમ ખરી પડીએ.

લહેરાતાં લહેરાતાં ઊતરીએ નીચે ને

ધરતીને ધીમેથી અડીએ...’

(‘મનમાં’)

આ કવિએ ટીમણટાણે ચાસમાં તરવરતી માટીની તાજી ગંધ માણી છે ને વાડે
વળગેલા વેલાની સૂકી સીંગોના ખખડાટને સાંભળ્યો છે... ઝૂકીને નજર માંડતું ઝાકળિયું
નીરખ્યું છે. જરા ઢંબોળતાં જ ટમટમી જતું નભનું મૌન જોયું છે. આ કવિના કાન ફૂલને
ખીલતું સાંભળી શકે છે ને સુવાસના પગરવના સંગીતનેય સૂણી શકે છે. આ કવિ

એક જ ઝબકારે અનંતનેય આરપાર ભાળે છે. આ કવિને ‘શબ્દ’માં અને ‘શબ્દ’માં ‘ખબરાં’ પડી છે —

‘શબ્દમેં જીનકું ખબરાં પડી
ક્યા પાટી ક્યા પેન અરે !
ક્યા ઘૂટે બારાખડી —
શબ્દમેં જીનકું ખબરાં પડી...’

(‘શબ્દમેં’)

અયોધ્યાકાંડમાં એક શ્લોક છે —

પ્રસન્નતાં યા ન ગતાભિષેકતઃ
તથા ન મશ્વૌ વનવાસદુઃખતઃ ।
મુખામ્બુજશ્રી રઘુનન્દનસ્ય મે
સદાસ્તુ સા મંજુલમંગલપ્રદા ॥

[રઘુકુળને આનંદ દેનારા શ્રી રામચંદ્રજીના મુખારવિંદની જે શોભા રાજ્યાભિષેકથી પ્રસન્ન થઈ નથી અને વનવાસના દુઃખથી કરમાઈ ગઈ નથી તે (મુખકમળની શોભા) મારા માટે સુંદર મંગલ પ્રદાન કરનારી બની રહી.]

‘કેટલું વિત્યું હશે...’ કાવ્યમાં માધવ પણ કહે છે —

‘વસ્ત્ર-આભૂષણ ત્યજી, વલ્કલ સજી
વનની વિકટ વાટે વળ્યા
ત્યારે ફરકતું સ્મિત મુખ પર
આપના એ પરમ પાવન સ્મિતનો
બસ એક આછો સ્પર્શ આપો —
તો કશું છોડી નીકળતાં
જે થવાનું દુઃખ
એને આવરણ એનું જ દઈએ...’

માધવ પર પણ ઘણું વીત્યું છે ને છતાં વાંસળીના સૂર સમું મધુર સ્મિત એમના હોઠ પર ફરફરતું રહ્યું છે.

નરસિંહ મહેતા એવોર્ડ એ જાણે માધવને મળતા મોરપિચ્છ જેવું સન્માન છે. હવે પછી માધવની કવિતા નવા રૂપે, નવા તેજે અવતરે એની સહુને પ્રતીક્ષા રહેશે. કારણ, ‘હમણાં’ ગીતમાં માધવ જ કહે છે —

‘— આ જરાક અંતર્ધ્યાન થઈને
પછી નવો અવતાર ધરીને
બસ, હમણાં આવું છું.’

તા. ૨૪-૧૦-૨૦૧૨, દશેરા

— યોગેશ જોષી

ઊડવા વિશે થોડુંક ચિંતન | હરીશ મીનાશ્રુ

આ ઊડે છે તે કોણ છે -
પાંખાળો પથ્થર ગોફણનો ?
ભરસભામાં ચાડિયાએ અધવચ્ચે ઉડાડી મૂકેલો પ્રસ્તાવ ?
કે રાગ આશાવરીમાં ભૂલું પડેલું ચંડૂળ ?

ઊડે છે પંગુ પુષ્પોના નિઃશ્વાસ,
ઊડે છે પતંગિયાંના પવનપટ્ટ વર્ણાનુપ્રાસ, ઉત્તરાયણે
ઊડે છે લોકગીતમાં ટોડલે બેઠેલો મોર
ઊડે છે લાલ દુપટ્ટા મલમલકા, માયામલકમાં
ઊડે છે ને ઊડીને આંખે વળગે છે આંસુનાં ટીપાં જેવડાં
ઓશીકાના ગલેફનાં પોપટ ને મૈના
ને મૈનાક ? હા, એ પણ કવચિત્
ઊડે છે ખંડિત કિંવદન્તીમાં.

ડોડો ફાટે છે ને હવામાં ઊડવા માંડે છે હળવાં બીજ
જાણે તિર્યગ્ તજવીજ
કોઈ વિરાટ વૃક્ષની ઊડવાની.

તેજકિરણોથી ઘસાઈને વધારે ઊજળી બને છે નદી : રૂપાનો રેલો
જરા વધારે ઉગ્ર જરા વધારે આર્દ્ર
એ ઊડતી રહે છે આર્દ્રાની દિશામાં આ...સ્તે આ...સ્તે.

ઊડવા શીખતો પ્રતિપદાનો ચન્દ્ર બની જાય છે પૂર્ણવિરામ
નક્ષત્રો નિહારિકાઓ ને ઊડુગણોની ઝળહળ ધૂસરતા
ઊડ્યા કરે છે ગોટેગોટ
જાણે કોટેકોટ ઈશ્વરોની અફવા
અંતરીક્ષમાં
ઊડતો રહે છે પાર્થિવ પૂર્વગ્રહ
નિરંતર ગતિસ્થિતિની મધ્યે, અગેય પૃથ્વી છંદમાં.

હજીય ઊડ્યા કરે છે
કોઈ મધ્યકાલીન કવિનો ચકચૂર પ્યાલો, કંઠોપકંઠ
ઊડવાની કુંઠાથી બળે છે અફીણના બંધાણીના દુર્બોધ ડોળા

ઊડવાની ઉત્કંઠાથી ધૂપિયામાં જળે છે ગૂગળ ને
ગૂગલના લીલાવિગ્રહમાં
નવરાંધૂપ નૂરેચશ્મના ઊડનખટોલા.

ઉડ્યનની ક્ષણે

— ભલે હોય હૈયાસરસું, —

આલિંગનમાં નથી આવતું આકાશ

ને પરાડ્ઝમુખ થઈ જાય છે ધરતી

પડછાયા વર્તવા માંડે છે પિતરાઈની ભાષામાં

છતાં યાયાવર ક્ષણે તો

ઉડાડ્યા કરે છે જ્યાફત વરધી સૂતકની, અસ્ખલિત આશામાં

ખબરે ન પડે એમ આખરે

ઊડી જાય છે વિષ્ણુસહસ્રનામ મક્તામાંથી.

ઊડી જાય છે ઊંઘ

ભણકારે ભણકારે

ઊડી જાય છે ઓસ

અણસારે અણસારે

જાગૃતિ પર સ્વપ્નના ઓઘરાળા મૂકીને

અજવાળું અને અરીસા જટિલ બનવા માંડે છે

વાયુની લહેરખી ઉડાડે છે

ન ઊડી શકતી વસ્તુઓની ઠેકડી

ત્યારે રનવે પર ઊડાન ભરવા તૈયાર હોય છે થોડા તીતીઘોડા.

ને પ્રેમ ? —

એ

ઊડું ઊડું કરે છે

ઊડે છે

ઉડાડે છે

ને ઊડી જાય છે...

ના.
 એ ઊછળતી-ફૂદતી થનગનતી
 વાંકાચૂકા માર્ગ પર સડસડાટ વહેતી
 નદી નથી.
 એ છે
 ધીમું ધીમું ગરજતાં,
 આખી આગવી સૃષ્ટિ
 પોતાની ભીતર ગોપવીને
 બેઠેલા દરિયા જેવી.
 તેની નજીક જવું,
 ક્યારેય સહેલું ન હતું
 મારા માટે.
 જ્યારે પણ
 નાની હોડી લઈને નીકળું,
 હલ્લેસાં મારતો મધદરિયે પહોંચું,
 એના આછા ઘુઘવાટા સાંભળતો
 સૂર્યના સળવળતાં સોનેરી કિરણોથી
 થરકતી સપાટી વચ્ચે
 તલસમ પડતી ઊપડતી*
 નાવ સ્થિર કરી
 દરિયાઈ પોશાક પહેરી
 પીઠ પર ઓક્સિજન ટૅક લાદી
 ફૂદકો મારી
 પ્રવેશું તેની ભીતર
 ત્યારે,
 પામું છું દર વખતે નવાઈ.

ક્યારેક નીલરંગી પાણીમાં
 પાણીની જેમ સરકતું
 માછલીઓનું ઝુંડ મને ગલીપચી કરે,
 ક્યારેક તેની ભીતરના
 પરવાળાના જુદા જુદા આકારોનો
 કરકરો સ્પર્શ મને થરકાવે,
 ક્યારેક ઓકટોપસની ભીંસ,
 ક્યારેક શેવાળની સ્નિગ્ધતા,
 ક્યારેક દાઝી ઊર્દુ આગથી,
 તો ક્યારેક
 લોહી ચાખી ગયેલી શાર્ક
 અચાનક મોં ફાડીને ધસી આવે
 એવી તંગ ક્ષણોમાં પણ
 ખબર નહીં કેમ
 બચી ગયો છું દર વખતે...
 પડ્યો હોઉં છું
 બળબળતાં સૂર્યકિરણોથી અંજાઈ જતો
 કિનારાની ગરમ રેતીમાં સૂકોભક, મારે કંઠે શોષ પડે છે.
 હું હોઠ પર જીભ ફેરવું છું
 અને
 આખ્યા દરિયાની ખારાશ
 મને વળગી પડે છે.

* “તેમાં મેળે તલસમ પડે ઉપડે નાવ મારી” – ભણકારા

અનુવાદવિચાર : ભાષાથી પરિભાષા તરફ* | રમણ સોની

અનુવાદની જરૂરિયાત મૂળે તો, વાચકનાં કુતૂહલ અને જિજ્ઞાસામાંથી ઊભી થયેલી હોય છે. એ વાચક સાહિત્યરસિક હોય કે જ્ઞાનરસિક, બીજી ભાષામાં લખાયેલા ઉત્તમ પુસ્તક કે લેખ કે કૃતિને પામવા પણ તે ઉત્સુક હોય છે. એ 'બીજી' ભાષાની જાણકારી એને ન હોય ત્યારે એ વાચક અનુવાદ તરફ વળે છે.

અહીં, ભાલણે બાણકૃત 'કાદંબરી'નો અનુવાદ કર્યો ત્યારે એના આરંભે તેણે જે કહેલું એનું સ્મરણ થાય છે -

‘મુગ્ધ જન સાંભલવા ઇછિ, પણિ પ્રીછિ નવ જાઈ’

- અદનો રસિક જન (મૂળ કૃતિ) સાંભળવા તો ઇચ્છે છે, પણ એને (ભાષાને કારણે) સમજી શકતો નથી. ભાલણે આ રીતે અનુવાદનું પ્રયોજન ચીંધ્યું.

પરંતુ અનુવાદની સમસ્યા, અને અનુવાદકની જવાબદારી, અહીંથી જ શરૂ થઈ જાય છે ! પેલા રસિક અને તત્પર વાચકને થાય છે - જેનાં બહુ વખાણ સાંભળ્યાં છે એ કૃતિ કેવી હશે, કે જે નવા જ્ઞાન માટે ખ્યાત છે તે ગ્રંથ કેવો હશે ! પોતાની ભાષામાં આનંદ અને જ્ઞાન સંપડાવવા અનુવાદ એની મદદે આવી રહ્યો છે એનો રોમાંચ હોય છે એને.

પણ આપણે જાણીએ છીએ કે ઘણી વાર વાચકની આ ઉત્સુકતાને ધક્કો વાગી જાય છે. અનુવાદ એને અપારદર્શક અને દુર્ગમ લાગે છે - નથી તે એમાંના વિચારને બરાબર પકડી શકતો, નથી એમાંથી આનંદ પામી શકતો. પોતાની જ ભાષામાં એને અગવડ પડવા લાગે છે. આસ્વાદક અને જિજ્ઞાસુની એની ભૂમિકા જોતજોતાંમાં સહનશીલની બની જાય છે ! કોલેજના અભ્યાસકાળ દરમ્યાન, રશિયન વાર્તા-નવલકથાઓના એવા અનુવાદો વાંચ્યાનો મને અનુભવ છે. વિદ્યાર્થી તરીકે, તોલ્સ્ટોય વગેરે વિશે એટલું બધું સાંભળેલું કે ઉત્કંઠાથી એમનાં પુસ્તકોના એ અનુવાદો મેં મેળવેલા, પણ એની ગુજરાતી ભાષામાંથી હું પસાર ન થઈ શકેલો ! શાળા-કોલેજ કક્ષાનાં સામાજિક વિજ્ઞાનો આદિ વિષયોનાં, અંગ્રેજીમાંથી અનૂદિત કેટલાંક પાઠ્યપુસ્તકો પણ ભાષાની આવી અપારદર્શકતાથી ધૂંધળાં થયેલાં હોય છે ને મૂળ વસ્તુના ગ્રહણમાં વ્યવધાનરૂપ થતાં હોય છે.

* ટ્રાન્સલેશન મિશન, મૈસૂર યોજિત અનુવાદ-પરિસંવાદમાં સ. પ. યુનિવર્સિટી, વલ્લભવિદ્યાનગરના ગુજરાતી વિભાગમાં તા. ૨૬ જુલાઈ ૨૦૧૨ના દિવસે રજૂ કરેલું વક્તવ્ય.

એટલે અનુવાદની પહેલી સમસ્યા અનુવાદની ગુજરાતી ભાષાની સમસ્યા^૧ છે. એને આપણે ‘સ્વભાષાની અસ્વાભાવિકતા’ એ રીતે ઓળખાવીશું ? શબ્દ-સંયોજન, વાક્યલઢણ, વ્યાકરણી ભાત – બધું જાણે એની સ્વાભાવિકતા બહારનું બની જાય છે. એક જ લેખકનું સ્વતંત્ર ગુજરાતી લખાણ અને એણે અન્ય ભાષામાંથી કરેલો ગુજરાતી અનુવાદ – એ બેની સ્વાભાવિકતા વચ્ચે અંતર રહી જાય છે. મૂળની, (સ્રોત ભાષાની) ભાષાભાતોનો સામનો કરવાનો આવતો હોવાથી અનુવાદની (લક્ષ્ય ભાષાની) ભાષાભાતો પર એક દાબ આવી જતો હોય છે. મૂળની સામગ્રીને અને અભિવ્યક્તિ-ત્તરાહોને સાચવી લેવા પર અનુવાદકનું ધ્યાન રહેતું હોવાથી એની પોતાની જ ભાષા સાથે એને સંઘર્ષ કરવાનો આવે છે !

અનુવાદની આખી પ્રક્રિયા જ, આમ, બે ભાષાઓ વચ્ચે મુકાતા અનુવાદકની કસોટીની – એ કપરા મુકાબલાની – છે. એટલે અનુવાદ માત્ર પ્રશ્નોથી ઘેરાયેલો હોય છે : પ્રાથમિક સંકમણની ભાષાના પ્રશ્નોથી લઈને પરિભાષાના પ્રશ્નો સુધી ઘેરાયેલો હોય છે.

એથી જ વારંવાર કહેવાતું રહ્યું છે કે અનુવાદ એ કેવળ ભાષાંતર નથી. એ એક ભાષાના સામગ્રી-ચોસલાને બીજી ભાષાના સામગ્રી-ચોસલામાં ઢાળવાની કામગીરી નથી. (આમ તો એવું કરવું શક્ય નથી, છતાં કેટલાક અનુવાદકો એને શક્ય બનાવવાના પ્રયાસો કરતા હોય છે – અનુવાદિયો અનુવાદ કરીને !)

ખરેખર તો અનુવાદ એ એક ભાષામાં થયેલા લખાણનું – એની સામગ્રીસમેતના અભિવ્યક્તિ રૂપનું – બીજી ભાષામાં થતું પરિવર્તન છે. આ ‘રૂપ’-પરિવર્તન કોઈ એક ઘટક, જેમ કે, શબ્દાર્થ પૂરતું મર્યાદિત હોતું નથી. એથી જ ડિક્શનરી – દ્વિભાષી શબ્દકોશ એ કંઈ અનુવાદગ્રંથ કહેવાતો નથી, સહાયક સંદર્ભનો ગ્રંથ કહેવાય છે. શબ્દ અને શબ્દાર્થ, કોઈ એક ભાષામાં પણ, બહુ તરલ હોય છે – અર્થવિસ્તાર અને અર્થસંકોચમાં ગતિ કરતા રહેતા હોય છે; હંમેશાં નિશ્ચિત અર્થો નહીં પણ અધ્યાસો ધરાવતા હોય છે વગેરે. અને આમ છતાં અર્થ-નિશ્ચિતિ એ આપણી જરૂરિયાત પણ હોય છે – એથી, છેવટે, આપણી શોધ પર્યાયો માટેની હોય છે.

અનુવાદ કરતી વખતે ભાષાના કયા કયા ઘટકોનો, એકસામટો, વિચાર કરવાનો આવે છે ? કશી લાંબી ચર્ચા વિના એક ઉભડક યાદી માત્ર કરીએ તો : શબ્દભંડોળ, વ્યાકરણભાતો અને વાક્યવિન્યાસો, વાક્ય દ્વારા અભિવ્યક્તિલઢણો – કાકુ વગેરે, રૂઢિપ્રયોગો અને કહેવતો; સામાજિક-સાંસ્કૃતિક સંકેતો, પૌરાણિક સંદર્ભો વગેરે... સર્જનાત્મક કૃતિનો અનુવાદ કરવાનો હોય તો છંદ-લય-પ્રાસાદિ, ધ્વન્યાર્થો વગેરે પણ ઘટકો બની રહે.

અનુવાદમાં રૂપ-પરિવર્તન આમ બહુ-આયામી બનતું હોય છે. એક શબ્દને કેન્દ્રમાં

૧. અહીં આપણે એવી ધારણાથી ચાલી રહ્યા છીએ કે અનુવાદ અન્ય ભાષામાંથી ગુજરાતીમાં થઈ રહ્યો છે ને અનુવાદકની પ્રથમ ભાષા (કહો કે, માતૃભાષા) ગુજરાતી છે.

રાખતી. અભિવ્યક્તિ-શ્રેણીનું એક જ હાથવગું દૃષ્ટાંત લઈએ તોપણ ખ્યાલ આવશે કે સંકેતોનાં વલયો કેવાં વિસ્તરતાં હોય છે ને અનુવાદમાં એ કેવા મુકાબલાને સામે લાવી શકતાં હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે : રામ / રામ રામ. / રામ રામ કરો ! / રામ રમી ગયા ? / એનામાં રામ જાગે તો કંઈ ઉકેલ આવે. / પછી રામને નામે પથરા તર્યાં કે ?

અંગ્રેજી જેવી ભિન્ન સંસ્કૃતિની અને ભિન્ન પ્રકૃતિની ભાષામાંથી ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરવામાં વધુ પ્રશ્નો થાય એ તો ખરું, પણ એક જ કુળની ભારતીય ભાષાઓમાંથી ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરવાના પણ એવા જ પ્રશ્નો થાય. ક્યારેક શબ્દો આદિની ભ્રાન્ત સમાનતા પણ ગૂંચ કે ગોટાળા કરી શકે... બંગાળીનો સંખ્યાવાચક શબ્દ ‘અનેક’ દળ કે જથ્થાવાચક ‘ઘણું’ એવા અર્થમાં પણ યોજાતો હોય; ‘ચેષ્ટા’ શબ્દ સાદા ‘પ્રયત્ન’ના અર્થમાં વપરાતો હોય; ‘ખૂબ / પુષ્કળ’ એવા અર્થ માટે બહુ સહજતાથી ‘ભીષણ’ જેવા શબ્દનો પણ ઉપયોગ થતો હોય ત્યારે અનુવાદકે સંદર્ભ-પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ. (‘ઉલ્લૂ સીધા કર દિયા’ એ હિંદીનો રૂઢિપ્રયોગ આપણા એક વરિષ્ઠ લેખકને છેતરી ગયેલો એ જાણીતું છે.)

‘The book which I have read yesterday is...’ કે ‘The man who was crossing the bridge...’ એમ શરૂ થતાં અંગ્રેજી વાક્યોને આપણે ‘જે-તે’ એવી રીતની વાક્યલઢણમાં ઢાળીએ છીએ તે, કે પછી એક વાર ‘she’ને માટે, એને ‘he’થી જુદું બતાવવા, ‘તેણી / તેણિની’ એવા પ્રયોગ થતા હતા તે કૃત્રિમ, અસ્વાભાવિક અનુવાદના નમૂના છે.

આ તો કેટલાક, તરત બતાવવા માટેના, નમૂના છે. મૂળ વાત ભાષાને, લક્ષ્ય ભાષાને, નરવી રાખવાની છે. સ્રોત ભાષાની જકડામણમાંથી આવી અસહજતા આવે છે. અનુવાદમાં મૂળને વફાદાર રહેવું એ એક આવશ્યક શરત છે જ. પણ આ વફાદારી એટલે મૂળની સામગ્રીની તેમ જ વિચાર/સંવેદનના વિનિયોગની જાળવણી. એની સાથે અનધિકૃત કે અપ્રામાણિક છૂટ લેવી એ અલબત્ત મૂળનો દ્રોહ છે. ઘણી વાર તો મૂળમાં ન સમજાયું હોય એ ટાળવાનું / છોડી દેવાનું; સંકુલ વાક્યરચનાઓને કાપીને સાંધી દેવાનું; ગાંઠનું ઉમેરીને અનુવાદને રસિક કે છટાવાળો બનાવવાનું વલણ પણ જોવા મળે છે – એ બધું કોઈ રીતે ઈષ્ટ નથી જ.

પરંતુ, મૂળ ભાષાની વફાદારી સાથે લક્ષ્ય ભાષા સાથેની પણ એક વફાદારી હોય છે. મૂળનાં વસ્તુ-વિચારને અનુવાદમાં ‘બેસાડી’ દેવા માટે લક્ષ્ય ભાષાની સહજતા સાથે છૂટ લેવાથી એ વફાદારી જોખમાય છે ને એથી અનુવાદ ક્લિષ્ટ જ નહીં, અણઘડ પણ બને છે. એવો અનુવાદ એની સુવાચ્યતા ગુમાવે છે ને અર્થસંક્રાન્તિને તથા ભાવસંક્રાન્તિને ધૂંધળી કરે છે. નથી મૂળ કૃતિનું ગૌરવ સચવાતું, નથી અનુવાદની ભાષાની ગરિમા પ્રગટતી. પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ‘કુસુમમાળા’ કાવ્યસંગ્રહ રાખવો કે ‘શાકુન્તલ’નો અનુવાદ રાખવો – એ

વિશે ન્હાનાલાલ અને બલવંતરાય વચ્ચે મતભેદ ઊભો થયેલો. ન્હાનાલાલે ‘કુસુમમાળા’ વિશે આગ્રહ રાખ્યો ત્યારે બલવંતરાયે પૂછ્યું કે, ‘શાકુન્તલ’ કરતાં ‘કુસુમમાળા’ ચઢે ? ન્હાનાલાલનો જવાબ માર્મિક હતો – ના, પણ ઝવેરીલાલના ‘શાકુન્તલ’ના અનુવાદ કરતાં ‘કુસુમમાળા’ ચઢે. (જુઓ : ‘ગાંધીજી અને પાંચ સાક્ષરો’, ધીરુભાઈ ઠાકર, ૨૦૧૨, પૃ. ૬૨). અનુવાદકે લક્ષ્ય ભાષામાં દાખવેલાં શક્તિ-અશક્તિ, આમ, મૂળ કૃતિનું પણ ગૌરવ-ન્યૂન ગૌરવ આંકી આપે છે.

અનુવાદમાં શબ્દનો ને અર્થપર્યાયનો મહિમા હોવા છતાં કોઈ પણ અનુવાદ કેવળ શબ્દશઃ ન હોઈ શકે. ‘શબ્દશઃ અનુવાદ’ એ તો કહેવાની એક રીત થઈ – મૂળને પૂરી પ્રામાણિકતાથી રજૂ કર્યાનો એ એક સંકેત આપે છે. ખરો અનુવાદ તો વાક્યાનુસારી બલકે સંદર્ભાનુસારી હોય. બે ભાષાની ભાતો હંમેશાં જુદી હોવાની, એથી અનુવાદકે સંદર્ભ પકડીને જ આગળ વધવાનું રહે. ક્યાંક મૂળના શબ્દનો કોઈ વિશિષ્ટ અધ્યાસ પકડીને પર્યાય આપવાનો થાય, ક્યાંક મૂળના સામાસિક શબ્દને બદલે બે શબ્દો / પદો યોજવાનાં થાય, ક્યાંક વાક્યવિસ્તાર તો ક્યાંક વાક્યસંકોચ કરવાનો આવે – એટલે કે મૂળનાં બે વાક્યોને એક સંકુલ કે સંયોજિત વાક્યમાં સમાવવાનાં થાય કે મૂળના વાક્યને બે વાક્યોમાં વિશદ કરવાનાં આવે. વિરામચિહ્નો સુધ્ધાં ફેરવવાનાં – ઉમેરવાનાં આવે. તો જ મૂળનાં વસ્તુ-અભિવ્યક્તિલક્ષ્ય ભાષાના સહજ કલેવરમાં રૂપાંતરિત થાય. તો જ અનુવાદના વાચકની ગતિ વ્યવધાનો વગરની, અ-સ્ખલિત રહે.

*

અનુવાદમાં પરિભાષાની વિચારણા કરતાં પહેલાં ભાષાની આ સહજતાની વાત કરવી આવશ્યક હતી કેમ કે, નહીં તો, પરિભાષાની શોધ યોગ્ય દિશાની રહી હોય તોપણ આખો અનુવાદ મુશ્કેલીઓથી ભરેલો – ને કઠંગો પણ – બની શકે.

પરિભાષા-વિચાર કંઈ, આપણે ત્યાં પણ, ઓછો નથી થયો. સાહિત્યની તેમજ સામાજિક વિજ્ઞાનોની ને પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાનોની પરિભાષાની પુસ્તિકાઓ કરવામાં આવી છે; પરિભાષા-કોશ પણ થયા છે; અનૂદિત શાસ્ત્રીય ગ્રંથોને છોડે પારિભાષિક-શબ્દસૂચિઓ (અંગ્રેજી-ગુજરાતી, ગુજરાતી-અંગ્રેજી) મૂકવાની પ્રણાલિકા પણ વિકસી છે. ને તેમ છતાં વળીવળીને આપણે પરિભાષા અંગેના વધુ પ્રયત્નો કરતા રહ્યા છીએ.

પરિભાષાની સાદામાં સાદી સમજ એ છે કે વ્યવહારનો શબ્દ એ કોઈ અર્થનો કે અર્થના થોડાક અધ્યાસોનો સંકેત છે પણ પારિભાષિક શબ્દ તો એક આખી વિભાવના કે વિચારણાનો સંકેત છે. એમાં શાસ્ત્રીયતાનો, શાસ્ત્રની પરંપરાની જાળવણીનો પ્રયાસ હોવાથી પારિભાષિક શબ્દ નિશ્ચિત કરવો પડે છે – એ શિથિલતાથી કે યાદચ્છિક રીતે યોજી ન શકાય. કેમ કે પારિભાષિક શબ્દ તે તે વિષય / ક્ષેત્રના જ્ઞાનવારસામાં વ્યાખ્યાયિત થયેલો હોય છે. દા. ત. ‘મહારાજા’ સંજ્ઞાની ‘મોટા રાજા’ એટલું કહીને પણ એક સમજૂતી આપી શકાશે પણ ‘મહાકાવ્ય’ સંજ્ઞાની ‘મોટું કાવ્ય’ એવી સમજૂતી નહીં આપી શકાય. કાવ્યના પ્રકારોની શાસ્ત્રીય પરંપરામાં એની વિશિષ્ટ અને વિવરણ-અપેક્ષિત ભૂમિકા છે. એટલે એનો અનુવાદ શાસ્ત્રીય પરંપરામાંથી જ સંકેત શોધીને થઈ શકે.

પરિભાષા-ઘડતરમાં આપણે હંમેશાં ભાષાના રૂપઘટકોનાં સંયોજનોનો એટલે કે રૂપતંત્ર (મોર્ફોલોજીનો) સહારો લેવાનો થતો હોય છે. ગુજરાતી વગેરે અર્વાચીન ભારતીય આર્ય ભાષાઓ સંસ્કૃતમાંથી વિકસી આવી છે ને સંસ્કૃત સામાસિક તેમજ પર્યાયબહુલ ભાષા હોવાથી પારિભાષિક શબ્દો રચવા માટે એ સૌથી મોટો ને સક્ષમ સ્ત્રોત છે. એટલે આપણે સંસ્કૃતની ચુસ્ત સામાસિક સંકુલતા તેમજ એની વ્યાકરણી સંકુલતાનો જેમનો-તેમ વિનિયોગ કરી લઈને પારિભાષિક શબ્દોનું (મુખ્યત્વે ગ્રીક અને અંગ્રેજી પરંપરાના શબ્દોના અનુવાદ માટે) ઘડતર કર્યું છે. પરિણામે, દિશા બરાબર હોવા છતાં આપણે રસ્તો બરાબર કરી શક્યા ન હોઈએ ત્યારે, પારિભાષિક શબ્દો રૂપે કેટલાંય ઉચ્ચારણ-ક્લિષ્ટ અને અર્થની અપારદર્શકતાવાળાં ચોસલાં રચી દઈએ છીએ ! વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી જેવા વિષયોમાં તો વિદ્યાર્થીઓ – ને શિક્ષકો પણ એ ગુજરાતી પર્યાયોનું હાર્દ કે એનો આછોસરખો અર્થસંકેત પણ ગ્રહણ ન કરી શકે એવી આત્યંતિક સ્થિતિ સુધી આપણે ગયા – કૌંસમાં અંગ્રેજી મૂળ પર્યાય મૂકેલો હોય તો જ સમજી શકાય એવા પરાધીન પારિભાષિક શબ્દો પોતે, સ્વતંત્ર રીતે, કશું જ પ્રગટ કરી શકે કે સંકેતી શકે નહીં – એવો ઘાટ થયો. પરિણામે, વાચક અધ્યેતા જે સમજથી ગ્રહણ ન કરી શક્યો તે બધું એણે સ્મૃતિને હવાલે કરવું પડ્યું – વિચારપ્રક્રિયાને બદલે ગોખણપટ્ટીને ઉત્તેજન મળતું ગયું.

એટલે અનુવાદનું પેલું ભયસ્થાન જ આગળ આવી ગયું – પોતાની ભાષા જ અપરિચિત લાગે એવો શબ્દજથ્થો વધવા લાગ્યો.

આનું મૂળ કારણ એ કે સંસ્કૃત જેવી પૂર્વભાષા સામાસિક, પણ એમાંથી વિકસેલી ગુજરાતી વગેરે અર્વાચીન ભાષાઓ અ-સામાસિક. એથી એમાં સંસ્કૃત સંધિ, પ્રત્યયો આદિની વ્યાકરણી ભાતો પણ બદલાઈ, સંકુલમાંથી સરળ થતી ગઈ. એટલે સંસ્કૃત સંધિ/પ્રત્યયોની ચુસ્તી એમ જ જાળવવામાં પારિભાષિક શબ્દઘડતર અપરિચિત લાગવા માંડ્યું. એને બદલે ભાષાના સહજ સરલીકરણનો વધુમાં વધુ લાભ પરિભાષાઘડતરમાં લેવાવો જોઈએ. પરિભાષા આખરે તો એક સ્વતંત્ર સંકેત છે ને એથી વ્યાકરણની કેટલીક ચુસ્ત કડીઓ એમાં જતી કરવાનું ઉપયોગી સાહસ પણ કરવું જોઈએ. બીજું, વધુ પ્રચલિત રહેલા સંસ્કૃત શબ્દોનો ને કેટલાક તદ્ભવ સામગ્રીના શબ્દોનો પણ, સાવ અર્થવિભેદ ન થઈ જાય એવી સહેજ છૂટ લઈને, વિનિયોગ કરવાનું વલણ પણ વધારવું જોઈએ.

અલબત્ત, આ માટે કાર્યશિબિરો, વર્કશોપ કરવાનાં રહે – વ્યાખ્યાનોથી કામ ન સરે. છતાં, ચર્ચાદાખલ કેટલાક પર્યાયોનો વિચાર કરી જોઈએ ?

(૧) Defamiliarizationનું આપણે ‘અપરિચિતીકરણ’ કર્યું. ‘કરણ’ પૂર્વે ‘ઈ’ પ્રત્યય એ સંસ્કૃત વ્યાકરણની એક ભાત હતી. ગુજરાતીમાં ‘અપરિચિત-કરણ’ કર્યું હોય તો, બે શબ્દો વચ્ચે, સમાસસૂચક શબ્દતૂટક (રેખા (-) મૂકવાથી અર્થ ન સરી શકે ? ‘અપરિચિતી’માં અર્થગ્રહણ થોડુંક ધૂંધળું થવા સંભવ રહે છે.

(૨) Theoretical Criticismનું ‘સૈદ્ધાન્તિક વિવેચન’ અને Practical

Criticismનું 'વિનિયુક્ત વિવેચન' આપણે કર્યું છે. એને વધુ સરળ કરી શકાય. 'સૈદ્ધાન્તિક-ને બદલે 'સિદ્ધાન્ત-વિવેચન' તો આપણે કર્યું જ છે, એ રીતે 'વિનિયોગ-વિવેચન' શા માટે ન કરી શકાય ? અહીં સામાસિક રચના એક તરફ બે પદોને છૂટાં અને સ્પષ્ટ અર્થ આપનાર પણ રાખે છે ને સમાસદર્શક લઘુરેખા (-) 'સિદ્ધાન્ત (વિશેનું)' એવા અર્થવિવરણ માટે અવકાશ ખુલ્લો રાખે છે. એવું જ Myth Criticismનું 'પુરાકથીય વિવેચન' કરીને 'પુરાકથા + ઈય' એમ વિશેષણ પદ કર્યું એને બદલે 'પુરાકથા-વિવેચન' એમ સરળ કરી શકાય.

આ પરિચિત દૃષ્ટાંતો છે - રૂઢ થઈ ગયાં છે. પણ હવે પછીની પરિભાષા-ઘડતરની પ્રક્રિયામાં આવી વિચારણા ઉપયોગી થઈ શકે.

(૩) હવે એક-બે અપરિચિત પરિભાષાનાં દૃષ્ટાંતો જોઈએ. એક શબ્દ છે Commodity fetishism. Fetishism એટલે એક રીતે 'અંધશ્રદ્ધા'. બજારમાં મળતી એક જ પ્રકારની / એક જ મૂળ તત્ત્વવાળી વસ્તુઓમાં તેની પ્રચલિત છાપ - બ્રાન્ડ હોય એ લોકો આંખો મીંચીને (એક પ્રકારની અંધશ્રદ્ધા / વિશ્વાસથી) ખરીદવાના. એને માટે આ શબ્દપ્રયોગ છે. એનો ગુજરાતી પર્યાય એક કોશે 'વસ્તુ અંગેની પ્રતીક રતિ' એવો આપ્યો છે. (અહીં પ્રતીક એટલે બ્રાન્ડ એમ હશે) હવે આપણે ત્યાં આવા વિશ્વાસ કે ખેંચાણ માટે વશીકરણ જેવો વધુ અસરકારક શબ્દ છે જ, તો પછી 'વસ્તુ વશીકરણ' કે વિક્રયવસ્તુ વશીકરણ' એવું પરિચિત ગુજરાતી શબ્દઘડતર શા માટે ન કરવું ?

(૪) એક કોશ Palias (hero stone) માટે સ્મારક પાષાણ એવો પારિભાષિક શબ્દ આપે છે. આપણે અહીં સંસ્કૃત તત્સમતામાં જ શા માટે જઈએ - જ્યારે 'પાળિયો' નામનો જાણીતો, ને બંધબેસતો શબ્દ આપણને સુલભ હોય !

આટલીક ચર્ચા પ્રારંભિક વિચાર-ઉત્તેજકતા ઊભી કરવા માટે કરી છે. એ અંગે, અલબત્ત, વિવાદ કે મતભેદ હોઈ શકે. એ, સાથે મળીને હલ કરી શકાય. પણ મુખ્ય દૃષ્ટિકોણ બને એટલી પરિચિતતા - પરિણામે સ્પષ્ટતા અને પારદર્શકતા તરફ નજર રાખવાનો છે. અપરિચિત પણ વપરાશથી પરિચિત થાય છે એ પણ સાચું - ને શાસ્ત્રીય ભૂમિકાએ કામ કરનાર માટે એ તાલીમ પણ છે. પરંતુ પરિભાષાનો પહેલો પ્રયોગ વિદ્યાર્થીઓ પર થવાનો છે, ન કે માત્ર વિદ્વાનો પર. એથી આવું વલણ ઉપકારક બની શકે.

આખરે તો વાત અનુવાદની સહજતાને, લક્ષ્ય ભાષાની સ્વાભાવિકતાને ધ્યાનમંત્ર બનાવવાની છે. એથી અનુવાદો તરફ આકર્ષણ વધશે ને એ સાથે જ એની ઉપયોગિતા પણ વધશે.

એ દિશામાં આપણે રસપૂર્વક ને પરિશ્રમપૂર્વક વળીએ એવી મનીષા સાથે મારી વાત પૂરી કરું.

પ્રવાસ-સાહિત્યમાં 'યાદગાર પ્રવાસ' કરાવતું પુસ્તક | ભારતી રાણે

'પસાર થતાં દશ્યો કે આસપાસનું વાતાવરણ – આના જેવી કોઈ ઉઘાડી કિતાબ નથી.' – સુરેશ દલાલ. સામે એક ઉઘાડી કિતાબ હતી. મેં એમાં પ્રવાસ માંડ્યો. દશ્યો પસાર થવા લાગ્યાં. વિવિધ પ્રવાસીઓએ ઉઘાડી આપેલ વાતાવરણમાં તરબોળ થતાં થતાં પૂરો કરેલ આ પુસ્તક-પ્રવાસ યાદગાર બની ગયો. શ્રી સુરેશ દલાલસંપાદિત આ પુસ્તકનું નામ છે : 'યાદગાર પ્રવાસ.' ૩૩૫ પૃષ્ઠોના આ દળદાર પુસ્તકમાં પ્રવાસસાહિત્યનાં અલગ અલગ રૂપ કોઈ શાસ્ત્રીય નૃત્યની વિવિધ મુદ્રાઓની જેમ વ્યક્ત થતાં દેખાય છે. કવિતાને સ્પર્શતાં વર્ણનો, વિસ્મયની આંખે કરાયેલું અદ્ભુતનું દર્શન, માનવીય સંવેદનાને વ્યક્ત કરતા પ્રસંગો, તો વળી ક્યારેક નાની નાની વિગતોથી સહપ્રવાસમાં ખેંચી જતા અહેવાલો પણ અહીં પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રવાસના પર્યાય જેવી વાર્તાના અંશ પણ અહીં છે. તદ્દઉપરાંત પ્રવાસના અનુભવમાંથી પ્રાપ્ત થતાં કાવ્યો અને કાવ્યપંક્તિઓ, પ્રવાસ દરમિયાન પ્રાપ્ત થતી અનુભૂતિને વ્યક્ત કરતા નિબંધો, પ્રવાસ વિશે લખાયેલા નિબંધો, પ્રવાસ વિશેની ચિંતનાત્મક કણિકાઓ, યાદ રહી જાય તેવાં અવતરણો વગેરેથી પ્રસ્તુત સંપાદન સમૃદ્ધ છે.

સંપાદક આપણને ડોસાભાઈ કરાકા, નંદકુંવરબા અને કલાપીથી માંડીને આજ સુધીના પ્રવાસીઓની આંગળીએ યાત્રા કરાવે છે. ગુજરાતના ઘરઆંગણાથી શરૂ થતું આ પરિભ્રમણ ભારતના વિવિધ પ્રદેશો અને ત્યાંથી એશિયા, અમેરિકા, યુરોપ-સ્કેન્ડિનેવિયા, મધ્ય-પૂર્વી દેશો થઈને આફ્રિકા, એમ પૃથ્વીના સાતેય ખંડો સુધી વિસ્તરતું દેખાય છે. વાંચતાં આપણે જાણે ઘરેથી નીકળી, આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરીને ઘરે પાછાં ફરીએ છીએ. પ્રકરણોનો આ ક્રમ પણ વિચારપૂર્વક ગોઠવાયેલો દેખાય છે. વળી વિવિધ સર્જકોના ઉત્તમ ગદ્યને ચૂંટી વખતે સ્થળવૈવિધ્યનો પણ ખ્યાલ રખાયો છે, તે પણ ધ્યાનાકર્ષક છે. ગુજરાતી ભાષામાં પ્રવાસ-લેખનમાં સીમાચિહ્નરૂપ પ્રદાન આપનાર ઉત્તમ સર્જકો – કાકાસાહેબ કાલેલકર, ભોળાભાઈ પટેલ, પ્રીતિ સેનગુપ્તાથી માંડીને અનેક વિખ્યાત તથા થોડાક ઓછા જાણીતા સર્જકો ઉપરાંત અહીં વિશ્વપ્રવાસી હેત્રી ડેવિડ થોરો પણ છે, ને ઓરહાન પામુક પણ છે. જહાંન લોઈડ સ્ટીફન્સ પણ છે, તો પુ. લ. દેશપાંડે, અમૃતા પ્રીતમ અને પ્રબોધકુમાર સન્યાલ પણ છે.

વૈવિધ્ય આ સંપાદનની અનેરી વિશિષ્ટતા છે. સંચયમાં વિવિધ કાર્યક્ષેત્રના પ્રવાસીઓ છે, જે અનોખા અનુભવો લઈને આવે છે. દાખલા તરીકે, વિશ્વશાંતિ માટેના પ્રતિનિધિમંડળમાં ભાગ લેવાનો રવિશંકર રાવળનો અનુભવ, મૂકબધિર કલાકારોના નાટ્યથિયેટરની મુલાકાતનો ચં. ચી. મહેતાનો અનુભવ, ભારત-પાક સરહદ પરનો દિગંત ઓઝાનો અનુભવ, તો વળી વિવેક દેસાઈ જેવા ફોટોગ્રાફીના નિષ્ણાતે પોતાના શોખ પ્રત્યેના

ઊંડા નાદથી પ્રેરાઈને કરેલો અઘોરી સાધુ-બાવાઓની દુનિયામાં મુકામ, તે અનુભવ ભૂલી શકાય તેવો નથી. બાળપણની પહેલી પિકનિક, પરિક્રમા ગિરનારની ને નર્મદાની, તો વળી દક્ષિણ આફ્રિકાનીય ખરી !

ઐતિહાસિક ઘટનાઓના સ્મરણે ચડેલા યાત્રીઓનો ભેટો પણ અહીં થાય છે. કોઈ સિંગાપોરમાં ભારતના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામને અને ખાસ કરીને નેતાજી બોઝને સ્મરે છે – (શાહબુદ્દીન રાઠોડ); તો કોઈને વળી જેરૂસલેમની જાત્રામાં હિટલરનો હોલોકાસ્ટ અને ગેંસચેમ્બરમાં ગૂંબાચેલ યહૂદીઓનું સ્મરણ સતાવે છે (–માધવપ્રિયદાસજી); વ્યવસાય અર્થે થોડાક દિવસોમાં અનેક દેશો ફરી વળતા પ્રવાસી દરેક દેશમાં રાહ જોતાં છાપાંની વાત કરતાં વિવિધ દેશોની અસ્મિતાનો પરિચય કરાવે છે (– પ્રબોધ જોશી); કોઈક યાત્રી વિક્ટોરિયા ફોલ્સ પર પ્રવાસી લિવિંગ્સ્ટનનું પૂતળું જોઈને ભાવભોર થઈ જાય છે (–સ્વામી સચ્ચિદાનંદ). તો કોઈ વળી ઈજિપ્તમાં નાઈલ નદીની સહેલમાં વીતેલા સમય – સ્વજનોના તીવ્ર ઝુરાપામાં સરી પડે છે અને પ્રવાસીનું મન કહે છે : ‘અચાનક વાદળો ગોરંભાઈ જાય એમ વીતેલા સમય – સ્વજનોના તીવ્ર ઝુરાપાની લાગણીથી મન ભરાઈ આવે છે. પ્રવાસ કરીએ છીએ ત્યાં કેટકેટલી કેડીએ પણ ચાલતાં રહીએ છીએ !’ (–વર્ષા અડાલજા).

સંચયમાં ક્યાંક તકલીફોનું હળવાશભરી પાણીદાર બાનીમાં થયેલું રસપ્રદ આલેખન મળે છે; જેમ કે, ‘ખખડપાંચમ જીપ પણ ગજબની હતી. રિસામણી બાઈની જેમ એમાં નાનામોટા ખોટકા આવ્યા જ કરતા. મુક્તિ અને બંધનનાં બારણાં જેમ જીપના દરવાજા ક્યારે ઊઘડે અને ક્યારે બંધ થાય એનો કોઈ ભરોસો નહીં. વિષયોના સંગમાં વૈરાગીના મનમાંથી વાસના વરસે એમ જીપના રેડિયેટરમાંથી પાણી વરસ્યા જ કરતું.’ (– માધવપ્રિયદાસજી.) ‘ઇટાલિયન ભાષા તો સતત દાદરાના ઠેકામાં બોલવી પડે... કોક ગાયક ષડ્જ લગાડીને ચીજમાં પેસે અને પહેલે જ મુખડે દાદ લઈ જાય તેમ નેપલ્સ, સોરેંતોના આ રસ્તાએ પહેલે જ ઝાટકે અમને ચીત કર્યા.’ (– પુ. લ. દેશપાંડે). તો વળી ક્યાંક પોતીકા વિચારો તથા અભિગમથી રસાયેલાં સો ટચનાં અવલોકનો પ્રાપ્ત થાય છે. દાખલા તરીકે : ‘કોઈ પણ સ્થળે અનેક વાર ગયા હોઈએ તો પ્રથમ દર્શનનું કૌમાર્ય નષ્ટ થાય છે.’ (– કાકા કાલેલકર). ‘પછી વરસાદ નમી જાય, નીતરતા પર્વતો અને વ્યાઘ્રગજાદિસેવિત અરણ્યો કોરાં પડવા માંડે પછી દ્વીપ ખૂલતો જાય. પણ એની થોડી ભૂગોળ બદલાઈ ગઈ હોય... જળ એ તો માના હેતનો જુવાળ.’ (– ભોળાભાઈ પટેલ). ‘ત્યાં સતત એટલું જોવા જાણવાનું મળતું હતું કે આખો પ્રવાસ જાણે એક અનુશીલન હતું.’ (– પ્રીતિ સેનગુપ્તા). ‘મને તો એકલું ગીધ ટોળા જેવું લાગે છે. અને ટોળામાં ચરતી ગાયો હંમેશાં એકલી લાગે છે.’ (– સુરેશ દલાલ). તો કોઈ અનુભવે છે કે, ‘દિવસે હું નર્મદાકાંઠે ચાલું છું તો રાત્રે ગંગાકાંઠે – આકાશગંગાને કાંઠે.’ (– અમૃતલાલ વેગડ). ‘આમ ઘર છોડવું અને ઘેર પાછાં ફરવું એ માણસની જીવનરેખાનાં

બે ધ્રુવી બિંદુઓ રહ્યાં છે અને પ્રવાસના પ્યાલે અનેક કૃતિઓને કથાનક પૂરું પાડ્યું છે.’ (– દિગ્ગિશ મહેતા). ‘અમેરિકા રહ્યો માર્કેટ ઈકોનોમીનો દેશ : ત્યાં આનંદ અને આંસુ, બંને ખરીદી શકાય !’ (– ભગવતીકુમાર શર્મા). ‘ન્યૂયોર્કના જહોન એફ. કેનેડી એરપોર્ટ પર ઊતરો ત્યારથી જ પહેલી અસર એવી થાય છે કે કોક વિરાટ, વિશાળ રાક્ષસી યંત્રસંસ્કૃતિને તળિયે આપણે આવી ગયા છીએ.’ (– ચંદ્રકાન્ત બક્ષી). ‘આ પૃથ્વીલોકમાં આપણું નિત્યભ્રમણ છે – ‘એના’ મિલન કાજે ! ‘એ’ એટલે સ્વજન, પ્રિયજન, ઈશ, સત્ય, નિસર્ગશ્રી, રૌદ્ર તથા કરાલરૂપો, રાન-વેરાન-સૌંદર્યસ્થાનો, પ્રાચીન નગરો ને નવાં શહેરો, ગામડાં, નદી-પહાડ-વનો-સાગર-નક્ષત્રો... આકાશ !’ (– મણિલાલ હ. પટેલ). વર્ણનોમાં પણ વિવિધતાસભર લલિત સૌંદર્યના ઝબકાર પ્રાપ્ત થાય છે. ‘દરિયાનાં મોજાં જોઈને કોઈ ઉદ્દગારી ઊઠે છે કે, મોજાં જાણે પવનની પાંખે ઊડવા ન માગતાં હોય !’ (– રાજીવ રાણે). તો કોઈને મન દરિયો તો : ‘પાંજરે પુરાયેલ સિંહની જેમ ઘૂઘવતો કે પાળેલાં પારેવાંની જેમ જંપી ગયેલો દરિયો.’ (– જ્યોત્સ્ના તન્ના).

પ્રવાસ-લેખનના પ્રારંભકાળના સર્જકોએ જોયું તે વિશ્વ અને સાંપ્રતકાલીન પ્રવાસી જુએ છે તે વિશ્વની સરખામણી રસપ્રદ બની રહે છે. ૧૮૬૧માં ડોસાભાઈ કરાકાએ જોયેલ યુરોપ, એ જ સાલમાં મહિપતરામ નીલકંઠે જોયેલ ઇંગ્લેન્ડ, ફરાંમજી પીટીટે ૧૮૮૭માં જોયેલ આયર્લેન્ડ, ૧૮૮૨માં કલાપીએ જોયેલ કાશ્મીર, દીપક મહેતાએ જોયેલું ૧૯૪૫નું મુંબઈ તો ઉમાશંકર જોશીએ ૧૯૬૨માં જોયેલ ગોવા; સૌ પ્રવાસીઓ શબ્દોથી તત્કાલીન આબોહવા સર્જને ભૂતકાળના સમયમાં પ્રવાસ કરાવે છે. વળી ત્યારના એમણે જોયેલ વિશ્વ સાથે આપણે જોઈએ છીએ તે આજના વિશ્વને સરખાવવાનું રસપ્રદ બની રહે છે : મહારાણી નંદકુંવરબાએ ૧૮૮૯માં જોયેલ ટેકિયો જુઓને ! ગંદી નાળી પર વસેલું, કાવડમાં કાણવાળાં પીપ મૂકીને એનાથી પાણી છાંટતા માણસે ધોયેલ રસ્તે ફાનસવાળી પગરિક્ષાઓની અવરજવરથી ધમધમતું ટેકિયો ! આજે એ કલ્પનામાત્ર પણ કેટલી વિસ્મયકારક લાગે !

પ્રસ્તુત પુસ્તક પ્રવાસલેખનના આરંભકાળથી માંડીને સાંપ્રતકાળના પ્રવાસીઓના લેખનને એકસાથે મૂકીને પૂર્વપ્રવાસીના અને આજના પ્રવાસીના મનોવ્યાપારને સમજવાની તક પણ આપે છે. બંને આસ્વાદનીય છે, પરંતુ એમની વચ્ચે એક પાયાનો તફાવત પણ છે જ. વાંચતાં સમજાશે કે, જ્યારે યાતાયાતનાં સાધનો ટાંચાં હતાં, પ્રવાસ મનુષ્ય માટે સહજ નહોતો, તે વખતનો પ્રવાસી બાહ્ય જગતને જોઈને તેમાં રમમાણ થઈ જતો. એણે વિસ્મયપૂર્વક નિહાળેલાં દૃશ્યોને વર્ણવીને વાચક સામે એ તમામને તાદૃશ કરવા પ્રયત્ન કરતો. જ્યારે વર્તમાન સમયના પ્રવાસીને બાહ્ય જગતના અનુભવો સહજ છે, એટલે એ પ્રવાસી બહાર જતાં વધુ ને વધુ અંતર્મુખ થતો દેખાય છે. કલાપી કહે છે : ‘આખરે જેલમનો સાથ ગયો ને તેના વિના નાનીમોટી ખીણો સૂની ભાસવા લાગી. તેના વિના મહાન પર્વતો ને બરફથી ઢંકાયેલાં શિખર અલંકારવિહીન દેખાવા લાગ્યાં. જેલમમાતા ગઈ તો ગઈ જ !’

જ્યારે સાંપ્રતકાલીન પ્રવાસીના ઉદ્દગારો છે :

‘મને ગોતવામાં જ ખોવાયો છું આ

પત્યે પરક્રમા હું મળીશ જ.’ (સંજય ચૌધરી)

પૂર્વકાલીન પ્રવાસી હોય કે સાંપ્રતકાળનો મુસાફર – પ્રવાસને અંતે તો સૌ એ જ ઉદ્દગારી ઊઠે છે, જે સમગ્ર ગોમંડળના પ્રવાસને અંતે મહારાણી નંદકુંવરબાએ ઉદ્દગાર્યું : ‘હે પૃથ્વી ! તારી પૃથ્વતાનો પાર કોણ પામી શકે છે ! જનમભર તારી સપાટી ઉપર ભટકનાર પ્રવાસી શું જોશે, શું લખશે, શું યાદ કરશે ! લોક કહે છે કે, શેષ પર તું રહી છે તો ભલભલા જોનારને પણ તારો શેષ રહી જ જવાનો.’

આખરે તો શેષ પ્રવાસની આશા સાથે પૂર્ણ થતા પ્રત્યેક પ્રવાસનો સુખદ યથાર્થ એ છે કે, ‘ઘર ઊલટભેર પ્રવાસીઓના પાછા વળવાની રાહ જોતું હોય છે !’

પરબ

18

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સભ્યપદ અને ‘પરબ’ના લવાજમ અંગે :

‘પરબ’ દર મહિનાની દસમી તારીખે પ્રકાશિત થાય છે.

‘પરબ’ના ગ્રાહક તથા પરિષદના સભ્ય વર્ષમાં ગમે ત્યારે થઈ શકાય છે.

‘પરબ’નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫૦ છે.

વિદ્યાર્થીઓ માટે ‘પરબ’નું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૭૫ છે, પ્રમાણપત્ર સાથે બીડતું.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના વાર્ષિક તેમજ આજીવન સભ્યપદના શુલ્કમાં ‘પરબ’ના લવાજમનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

પરિષદના વાર્ષિક વ્યક્તિગત સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૨૦૦ તથા સંસ્થાગત સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૩૦૦ છે.

પરિષદના આજીવન સભ્યપદનું શુલ્ક રૂ. ૨,૦૦૦ છે તથા સંસ્થા આજીવન સભ્ય ફી રૂ. ૩,૦૦૦ છે. (વિદેશવાસીઓ માટે ૭૫ પાઉન્ડ અથવા ૧૩૦ ડૉલર.)

‘પરબ’ લવાજમ તથા પરિષદ સભ્યપદ શુલ્કની રકમ મનીઓર્ડર અથવા ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટથી ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ના નામે જ મોકલવી.

લેખકોને :

‘પરબ’માં પ્રગટ થતાં લખાણોમાંના વિચાર-અભિપ્રાયની જવાબદારી જે તે લેખકની રહે છે.

લેખકોએ પોતાનું લખાણ ફૂલ્સકેપ અથવા □જ સાઈઝના કાગળની એક બાજુએ, સુવાચ્ય અક્ષરે લખી મોકલવું. પોસ્ટકાર્ડ, ઈનલેન્ડ કે ચબરખીઓમાં કૃતિ મોકલવી નહીં. પ્રત્યેક કૃતિ નીચે પૂરું સરનામું લખવા તથા એક નકલ પોતાની પાસે રાખીને જ કૃતિઓ મોકલવા વિનંતી.

સ્વીકૃત કૃતિની જાણ કરાશે. ટપાલ-ટિકિટો ચોંટાડેલું કવર મોકલ્યું હશે તો અસ્વીકૃત કૃતિ પરત કરવામાં આવશે, અન્યથા કૃતિ અસ્વીકૃત ગણવી. પોસ્ટકાર્ડ મોકલ્યું હશે તો અસ્વીકૃતિની જાણ કરાશે.

અનુવાદ અભિમુખતા

તા. ૯-૧૦-૨૦૧૨ મંગળવારની 'અનુવાદ-અભિમુખતા'ની બેઠકમાં ઇતિહાસના પ્રાધ્યાપક ડૉ. સુધા મહેતાએ તેમને અનુવાદમાં કેમ રસ પડ્યો, અનુવાદ કરવામાં પડતી મુશ્કેલી તથા એમાંથી એ શું શીખ્યાની વાત ઉદાહરણ સહિત કરી. સુધા મૂર્તિનાં પુસ્તકનું - 'ડોલરવહુ'ના નામે તેમણે ગુજરાતીકરણ કર્યું છે. એટલે વ્યક્તિગત નામો, ગામ, વાનગી સહિતનાં નામો ગુજરાતીકરણ પામ્યાં છે. અમદાવાદનો કયો ધોધ લેવો તેના માટે મથામણ કરી છે. ડૉ. વર્ગીસ કુરિયનના 'I too have a dream' 'મારું સ્વપ્ન' પુસ્તકમાં તેમની રમૂજ, મોટા માણસો સાથેની તેમની મુલાકાતો વગેરે પડકારરૂપ હતું. આ ઉપરાંત તેમણે અનૂદિત કરેલાં અન્ય પુસ્તકોની વાત કરી. પ્રવીણ શેઠના ગુજરાતીમાંથી અંગ્રેજીમાં કરેલા અનુવાદનો ફકરો વાંચ્યો. લાંબાં વાક્યો વિશે ચર્ચા થઈ. જ્યાં ડિક્ષનેરીની મર્યાદા વર્તાય ત્યાં મૂળલેખકનો સંપર્ક કરવો જરૂરી તથા અનુવાદ કરતાં તટસ્થ રહેવું જોઈએ એમ તેમનો સૂર હતો. શ્રીતાઓએ તેમની વ્યંગવાણીને પણ માણી.

રૂપા શેઠ

ગ્રંથ સાથે ગોઠડી

તા. ૫-૧૦-૨૦૧૨ના રોજ શ્રી રસીલાબહેન કડિયાએ 'બસ હવે બહુ થયું', સંકલિત પુસ્તકનો આસ્વાદ કરાવ્યો હતો. જેમાં આફ્રિકાના પશ્ચિમ વિભાગમાં આવેલો લાયબેરિયા દેશની બનેલી વાસ્તવિકતા ઉપરથી બનેલી ફિલ્મની ચર્ચા કરી હતી. જેમાં સ્ત્રીઓ અત્યાચારનો ભોગ બનતી હોય ત્યારે તેમની કેવી વિકટ પરિસ્થિતિ થાય તેની વિગતે વાત કરી હતી. અને સ્ત્રીઓને થતો અન્યાય અને અન્યાયનો પ્રતિકાર કેવી રીતે કરી શકાય તેની ચર્ચા વક્તવ્યમાં વણી લીધી હતી. પુરુષોના અત્યાચારો, યુદ્ધમાં નારીઓની થતી દુર્દશા, સ્ત્રી સ્વતંત્ર કઈ રીતે થઈ શકે, સ્ત્રી-સશક્તીકરણ કે પુરુષોનો સંગ ન કરવા નારી-આંદોલનની વાસ્તવિકતાની તેમણે વિગતે ચર્ચા કરી હતી. ઉપસ્થિત ભાવકોને પુસ્તકમાં રસ પડ્યો હતો. શ્રી નયનાબહેન ડેલીવાળાએ પ્રારંભે વક્તાનો પરિચય આપ્યો હતો. ઇતુભાઈ કુરકુટિયાએ સૌનો આભાર માન્યો હતો.

પાક્ષિકી

તા. ૧૮-૧૦-૨૦૧૨ના રોજ દક્ષાબહેન પટેલે બંગાળી અને ઉર્દૂ વાર્તાઓના અનુવાદનું પઠન કર્યું હતું. જેમાં તેમણે બે વાર્તાઓનું પઠન કર્યું હતું. પહેલી વાર્તા 'બંને

ડોશી'માં ડાયનની સંવેદના સરસ રીતે રજૂ થઈ હતી અને વાર્તાનો અંત ભાવકોને ખૂબ જ સ્પર્શી ગયો હતો. બીજી વાર્તા 'પરિવર્તન' બુદ્ધની પ્રેરણા આધારિત હતી.

કવયિત્રી સંમેલન

કવિ સંમેલનના પ્રમાણમાં કવયિત્રી સંમેલનનું આયોજન ખૂબ ઓછું થાય છે, પણ હાલમાં પ્રગતિ મિત્રમંડળ અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સંયુક્ત ઉપક્રમે યોજાયેલા કવયિત્રી સંમેલનમાં, કે. ઈ. એસ. શ્રોફ કૉલેજ – કાંદિવલીના હોલમાં કવિતાપ્રેમી શ્રોતાઓએ બહોળી સંખ્યામાં હાજર રહી પ્રતિસાદ આપ્યો હતો. કાર્યક્રમની શરૂઆતમાં પ્રગતિ મિત્રમંડળના પ્રમુખ અનંત મહેતાએ બધાંનું સ્વાગત કર્યું હતું. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ વર્ષા અડાલજાએ કવયિત્રીઓને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં પણ સક્રિય થવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું. કવયિત્રી નલિની માડગાંવકર, માલા કાપડિયા, પ્રતિમા પંડ્યા, આશા પુરોહિત, સોનલ પરીખ, જ્યોતિ હિરાણી, સેજલ શાહ અને મીના મહેતાએ પોતાની કાવ્યરચનાના પઠન દ્વારા શ્રોતાઓનાં મન જીતી દાદ મેળવી હતી. કાર્યક્રમનું સંચાલન મીના મહેતાએ અને કવયિત્રી સંમેલનનું સંચાલન પ્રતિમા પંડ્યાએ કર્યું હતું. સંસ્થાના ઉપપ્રમુખ પ્રમીલાબહેન ગોરડિયા તથા કાર્યકર્તા પલ્લવીબહેને કાર્યક્રમ સફળ બનાવવામાં મદદ પૂરી પાડી હતી. કાર્યક્રમમાં સંગીતબેલડી પરેશ નાયક – માલિની નાયક, કવિ સંજય પંડ્યા, દિનેશ પોપટ, રમેશ શાહ, ભાલચંદ્ર ત્રિવેદી, ચિંતન નાયક, સંસ્થાના ટ્રસ્ટી વિનોદ વોરા અને હસમુખ ગોસલિયા, સંસ્થાના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ વસંત શાહ, કાંદિવલીના અનેક અગ્રણીઓ અને ખાસ આમદાર શ્રી યોગેશ સાગરની વિશેષ ઉપસ્થિતિ રહી હતી. સંસ્થાના ઉપપ્રમુખ નિરંજન શેઠે આભારવિધિ કરી કાર્યક્રમને પડાવ આપ્યો હતો.

પરિષદના આગામી કાર્યક્રમો

ગ્રંથ સાથે ગોઠડી

સંયોજક : હરીશ ખત્રી, ઇતુભાઈ કુરકુટિયા; તા. ૨-૧૧-૨૦૧૨ના રોજ સાંજે ૬.૦૦ કલાકે જિજ્ઞેશ બ્રહ્મભટ્ટ 'તોતો-ચાન' પુસ્તકનો આસ્વાદ કરાવશે. તા. ૭-૧૨-૨૦૧૨ના રોજ સાંજે ૬.૦૦ કલાકે સ્મિતાબહેન પિનાકિન શાહ અંગ્રેજી લેખક લૂઈ કૃત 'યુ કેન હિલ યોર લાઇફ'નો આસ્વાદ કરાવશે.

અનુવાદ-અભિમુખતા

સંયોજક : રૂપા શેઠ; તા. ૬-૧૧-૨૦૧૨ના મંગળવારે સાંજે ૬.૦૦ કલાકે વીરેન્દ્ર નારાયણસિંહ અનુવાદ વિશે વ્યાખ્યાન આપશે.

બુધસભા

શ્રી ધીરુ પરીખની નિશ્રામાં તા. ૭, ૧૪, ૨૧, ૨૮-૧૧-૨૦૧૨ બુધવારે સાંજે ૭.૦૦ કલાકે બુધસભા.

૨૭મા જ્ઞાનસત્રનો વિગતવાર કાર્યક્રમ

તારીખ : ૨૧/૨૨/૨૩ ડિસેમ્બર-૨૦૧૨

યજમાન સંસ્થા : વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી, સુરત

જ્ઞાનસત્રના અધ્યક્ષ : શ્રી વર્ષા અડાલજા

પહેલી બેઠક : તા. ૨૧-૧૨-૨૦૧૨, શુક્રવાર, સવારે ૧૧.૦૦થી ૧.૦૦

ઉદ્ઘાટન બેઠક

અધ્યક્ષ : શ્રી વર્ષા અડાલજા

પ્રમુખશ્રીનો પરિચય : શ્રી રઘુવીર ચૌધરી

પ્રાસંગિક : શ્રી અનિલા દલાલ / શ્રી ભગવતીકુમાર શર્મા

બીજી બેઠક : તા. ૨૧-૧૨-૨૦૧૨, શુક્રવાર, બપોરે ૨.૩૦થી ૫.૩૦

સર્જકનું પુનઃમૂલ્યાંકન : જયંત પાઠક

અધ્યક્ષ : રવીન્દ્ર પારેખ

કવિતા વિશે : સતીશ વ્યાસ

સર્જનાત્મક ગદ્ય : મણિલાલ હ. પટેલ

વિવેચન : નલિની માડગાંવકર

સંચાલન : નીતિનભાઈ વડગામા

ત્રીજી બેઠક : રાત્રે ૭.૩૦થી ૮.૩૦ : પારિતોષિક વિતરણ

સંચાલન : પ્રફુલ્લ રાવલ; અધ્યક્ષ : શ્રી વર્ષા અડાલજા

ચોથી બેઠક : 'મળેલા જીવ'નું વાચિકમ્

સંકલન અને નિર્દેશન : પરેશ નાયક; સહયોગ : દષ્ટિ પટેલ

કલાકારો : રાજુ બારોટ, આરતી પટેલ, અર્ચન ત્રિવેદી, મોરલી પટેલ,

ભરત ઠક્કર, જિગીશા ત્રિવેદી, તુષાર દવે.

તા. ૨૨-૧૨-૨૦૧૨, શનિવાર, સવારે ૮.૦૦થી ૮.૩૦ :

મધ્યસ્થ અને કાર્યવાહક સમિતિની સંયુક્ત બેઠક

પાંચમી બેઠક : તા. ૨૨-૧૨-૨૦૧૨, શનિવાર, સવારે ૧૦.૦૦થી ૧.૦૦

બે વર્ષના સાહિત્યનું સરવૈયું (૨૦૧૦-૨૦૧૧)

અધ્યક્ષ : દીપક મહેતા

કવિતા : અજયસિંહ ચૌહાણ

નાટક : શૈલેષ ટેવાણી

વિવેચન : પારુલ દેસાઈ

ચરિત્ર-સાહિત્ય : સંધ્યા ભટ્ટ
અનુવાદ : રૂપા શેઠ
સંચાલન : કીર્તિદા શાહ

છઠ્ઠી બેઠક : તા. ૨૨-૧૨-૨૦૧૨, શનિવાર, બપોરે ૩.૦૦થી ૬.૦૦

બે વર્ષના સાહિત્યનું સરવૈયું (૨૦૧૦-૨૦૧૧)

અધ્યક્ષ : કિરીટ દૂધાત
ટૂંકી વાર્તા : કનુ ખડદીયા
નવલકથા : દીપક પટેલ, અજય રાવલ
નિબંધ : યશોધર રાવલ
સંશોધન-સંપાદન : રાજેશ્વરી પટેલ
બાળસાહિત્ય : વિરંચિ ત્રિવેદી
સંચાલન : જનક નાયક

સાતમી બેઠક : રાત્રે ૮.૩૦થી યજમાન સંસ્થા આયોજિત સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ

આઠમી બેઠક : તા. ૨૩-૧૨-૨૦૧૨, સવારે ૯.૦૦થી ૧૧.૩૦

સાહિત્યસ્વરૂપ : નવલકથા : સમકાલીન નવલકથા
અધ્યક્ષ : ઈલા આરબ મહેતા
વક્તા : ભરત મહેતા (સ્થિત્યંતર સામગ્રીલક્ષી)
ગુણવંત વ્યાસ (સ્થિત્યંતર સ્વરૂપલક્ષી)
યોગેન્દ્ર વ્યાસ (ભાષાકર્મ)
સંચાલન : યોગેશ જોષી

નવમી બેઠક : સવારે ૧૧.૩૦થી ૧.૦૦ (યજમાન સંસ્થા)

દસમી બેઠક : સમાપન બેઠક બપોરે ૧.૦૦થી ૧.૩૦

આભાર દર્શન : યજમાન સંસ્થા વતીથી : દક્ષેશ ઠાકર
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ વતીથી : રાજેન્દ્ર પટેલ

નોંધ : જ્ઞાનસત્રમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં સૌ તા. ૧૫-૧૨-૨૦૧૨ સુધીમાં ભોજન ઉતારા ફી અને પ્રતિનિધિ શુલ્કના રૂ. ૩૦૦/- તથા વિદ્યાર્થીઓ માટે રૂ. ૧૫૦/- ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ કાર્યાલય, અમદાવાદને મોકલી આપવા વિનંતી.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં મળેલ દાનની વિગત

ભોળાભાઈ પટેલ માતૃભાષા સંવર્ધન કેન્દ્રમાં મળેલ દાન

૧. અરુણાબહેન જાડેજા	અમદાવાદ	૭૦૦૦/-
૨. ગુણવંત શાહ (દર્શક એવોર્ડ રાશિમાંથી)	વડોદરા	૧,૦૦,૦૦૦/-
૩. અરુણાબહેન જાડેજા	અમદાવાદ	૩૬૦૦/-
૪. રતિલાલ બોરીસાગર	અમદાવાદ	૨૫૦/-
૫. નીલાબહેન વોરા (યુએસએ)	IL	૫૫૦૦/-

‘પરબ’ અપીલ પેટે મળેલ દાન

૧. ઈશ્વરભાઈ અંબાલાલ પટેલ	અમદાવાદ	૫૦૦૦/-
૨. પ્રેમલ નાણાવટી	અમદાવાદ	૨૫૦૦/-

સાદું દાન

૧. પારુલબહેન એમ. રાઠોડ	અમદાવાદ	૬૦૦/-
૨. બી. સી. ત્રિવેદી	મુંબઈ	૧૦૦૦/-

ચિમનલાલ મંગળદાસ ગ્રંથાલયમાં મળેલ દાન

૧. ધ ગુજરાત વિનય મંદિર સોસાયટી (હસ્તે - ફાધર વિનાયક)	અમદાવાદ	૧૭,૦૦૦/-
---	---------	----------

વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે મળેલ દાન

૧. શ્રી સીતારામ સેવા ટ્રસ્ટ	મહુવા	૫૦,૦૦૦/-
-----------------------------	-------	----------

18

સાભાર સ્વીકાર

પ્રકીર્ણ

(૧૫) વીણેલી વાતો : બેપ્સી એન્જિનિયર, ૨૦૧૨, હર્ષ પ્રકાશન, અમદાવાદ, પૃ. ૧૨૦, રૂ. ૮૦/- (૧૬) ત્રણ કવિ - વાર્તાકારો : તુલનાત્મક દષ્ટિપાત : ડૉ. ઉ. જે. વાળા, ૨૦૧૨, લેખક પોતે, રાજમંદિર, પ્લોટ નં. ૧૧/એ, શ્રી જલારામ કો. ઓ. હા. સોસાયટી, ઊના, પૃ. ૧૨+૭૬, રૂ. ૬૦/- (૧૭) સાસુ વહુ : Com : નીલમ દોશી, ૨૦૧૨, ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, પૃ. ૨૨૬+૧૪, રૂ. ૨૦૦/- (૧૮) ઐતરેય ઉપનિષદ : ડૉ. મૃદુલા મારફતિયા, ૨૦૧૨, ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, પૃ. ૨૨+૭૬, રૂ. ૫૦/-

સર્જક ચેતના અને કર્મશીલતા : કાનજી પટેલ શીર્ષક હેઠળ બે દિવસનો પરિસંવાદ

વડોદરાની ભાષા સંસ્થા ‘પૂર્વપ્રકાશ’ તથા આદિવાસી અકાદમી દ્વારા આયોજિત ‘સર્જક ચેતના અને કર્મશીલતા : કાનજી પટેલ’ શીર્ષક તળે બે દિવસનો પરિસંવાદ ૩૦ જૂન, ૧-૭-૨૦૧૨ના રોજ ડૉ. આઈ. જી. પટેલ ઓડિટોરિયમ એમ. એસ. યુનિ. તથા આદિવાસી અકાદમી તેજગઢ ખાતે યોજાયો હતો. આ પરિસંવાદમાં ભગવાનદાસ પટેલની અધ્યક્ષતામાં શિરીષ પંચાલે ‘કાનજી પટેલ અને લોકસંસ્કૃતિ’, ભરત નાયકે ‘ડુંગરદેવ’, રાજેશ પંડ્યાએ ‘જનપદ’, હસુ યાજ્ઞિકે ‘વહી’, વિજય પંડ્યાએ ‘દાંસુપણા’, વિનોદ ગાંધીએ અને સિલાસ પટેલિયાએ ‘ડહેલું’, ભરત મહેતાએ ‘ધરતીનાં વચન’ મહેન્દ્ર જોશીએ ‘કોતરની ધાર પર’, રવિ અમીને ‘ગદ્યપર્વ’ અને ‘વહી’ના સંપાદન વિશે, પીયૂષ ઠક્કર, વિપુલ વ્યાસ, નિસર્ગ આહિર, વિક્રમ ચૌધરી, અજય સરવૈયા અને મણિલાલ હ. પટેલે ‘કાનજી પટેલની કવિતા’ વિશે વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં. સત્રની અંતમાં કાનજી પટેલે તેમના કવિતાઓનું પઠન કર્યું હતું.

વાચક મંચ - સુરત

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના નેજા હેઠળ ચાલતાં વાચક મંચમાં તા. ૭-૧૦-૨૦૧૨ના રોજ ચંદ્રાબહેન શ્રીમાળીએ ‘નારીપ્રતિભા અને પડકારો’ ઉપર વક્તવ્ય આપ્યું હતું.

અંકિત ત્રિવેદીને હરીન્દ્ર દવે પારિતોષિક

વર્ષ ૨૦૧૧નું ‘હરીન્દ્ર દવે સ્મૃતિ પારિતોષિક’ પત્રકારત્વ માટે માનનીય ભગવતીકુમાર શર્માને અને સાહિત્ય માટે અંકિત ત્રિવેદીને પૂજ્ય મોરારીબાપુના હસ્તે એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું. આ પુરસ્કારમાં સનમાનપત્ર અને રૂ. ૫૧,૦૦૦ની રકમનો સમાવેશ થાય છે. માનનીય ભગવતીકુમાર શર્મા અને અંકિત ત્રિવેદીને હાર્દિક અભિનંદન.

યોસેફ મેકવાનને રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય અકાદમીનો બાલસાહિત્ય પુરસ્કાર

રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય અકાદમી, ન્યૂ દિલ્હી તરફથી નહેરુના જન્મદિન નિમિત્તે બાલસાહિત્યના લેખક યોસેફ મેકવાનને ‘આવ હયા, વારતા કહું’ માટે ૨૦૧૨નો બાલસાહિત્ય પુરસ્કાર આપવાનું જાહેર થયું છે. બાલસાહિત્ય પુરસ્કાર-૨૦૧૨ માટે યોસેફ મેકવાનને હાર્દિક અભિનંદન.

ન્યૂ જર્સીના કવિ પ્રો. ચંદ્રકાન્ત દેસાઈને જર્મનીની ગોએથે ઇન્સ્ટિટ્યૂટનો પાંચ હજાર

ડોલરનો એવોર્ડ

જર્મનીના મ્યુનિથ શહેરમાં આવેલી ગોએથે ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા અમેરિકાસ્થિત કવિ પ્રો. ચંદ્રકાન્ત દેસાઈને જર્મનમાંથી ગુજરાતીમાં પુસ્તકોના અનુવાદ કરવા માટે ગોએથે ઇન્સ્ટિટ્યૂટે પાંચ હજાર ડોલરનો એવોર્ડ એનાયત કર્યો છે. તેમને હાર્દિક અભિનંદન.

પ્રગતિમિત્ર મંડળને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીનો જીવનગૌરવ પુરસ્કાર

મુંબઈમાં છેલ્લાં ૫૯ વર્ષથી સામાજિક, શૈક્ષણિક, સાંસ્કૃતિક અને સાહિત્ય ક્ષેત્રે ઉમદા કામગીરી કરતા પ્રગતિ મિત્રમંડળ (બોરીવલી - કાંદિવલી)ને ૨૦૧૨ની ૨૪ ઓગસ્ટે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી દ્વારા ૨૦૧૨નો જીવનગૌરવ પુરસ્કાર એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો. આ એવોર્ડ વિશ્વ ગુજરાતી દિનની ઉજવણી નિમિત્તે એનાયત કરવામાં આવ્યો હોવાથી પ્રગતિ મિત્ર મંડળ માટે આ પ્રસંગ ખરેખર ગૌરવરૂપ બની રહ્યો હતો.

પરિષદ-પ્રમુખશ્રી વર્ષા અડાલજાનું અભિવાદન

પ્રગતિ મિત્ર મંડળ (બોરીવલી - કાંદિવલી), કાંદિવલી એજ્યુકેશન સોસાયટી તથા કાંદિવલી હિતવર્ધક મંડળના સંયુક્ત ઉપક્રમે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ વર્ષા અડાલજાના અભિવાદન-સમારંભનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

આ પ્રસંગે સાહિત્ય પરિષદના પૂર્વ પ્રમુખ શ્રી રઘુવીર ચૌધરી મુખ્ય મહેમાન હતા. સાહિત્ય પરિષદના મંત્રી શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલ, સાહિત્યકાર દિનકર જોશી તથા ઇલા આરબ મહેતા ખાસ ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં.

કાર્યક્રમની શરૂઆતમાં પ્રગતિ મિત્રમંડળના પ્રમુખ શ્રી અનંત મહેતાએ સૌનું સ્વાગત કર્યું હતું. ત્રણ સંસ્થાના પ્રતિનિધિઓ ભગવતીભાઈ શ્રોફ, વિનોદભાઈ વોરા અને મહેશ ચંદ્રારાણાએ વર્ષાબહેનનું શાલ, બુકે, શ્રીફળ અને સન્માનપત્ર આપી અભિવાદન કર્યું હતું.

ઇલાબહેને વર્ષાબહેનનો પરિચય આપ્યો હતો. દિનકરભાઈએ જણાવ્યું કે સાહિત્ય પરિષદના ઇતિહાસમાં ૩ સ્ત્રીઓ વિદ્યાગૌરી નિલકંઠ, ધીરુબહેન પટેલ અને વર્ષા અડાલજા પરિષદનાં પ્રમુખ બન્યાં અને તેમાંથી બે મુંબઈનાં છે. તેમને મુંબઈ ખાતે સાહિત્ય પરિષદની શાખા ખોલવા સૂચન કર્યું હતું.

શ્રી રાજેન્દ્ર પટેલે સાહિત્ય પરિષદની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ અને છેલ્લાં થોડાં વર્ષોમાં આર્થિક ક્ષેત્રે ભરેલી હરણફાળની વાત કરી હતી. માતૃભાષાના પ્રચાર અને પ્રસારમાં સાહિત્ય પરિષદ બનતું કરે છે એમ જણાવ્યું હતું.

મુખ્ય મહેમાન રઘુવીર ચૌધરીએ વર્ષાબહેનની વર્ષોની સેવાનો ઉલ્લેખ કરી તેમને અભિનંદન આપ્યા હતા. મુંબઈ ખાતે પ્રગતિ મિત્રમંડળ અને અન્ય સંસ્થાઓ સાહિત્ય

ક્ષેત્રે નોંધનીય કામ કરે છે એમ જણાવ્યું હતું.

પ્રગતિ મિત્રમંડળના ટ્રસ્ટી તથા કાંદિવલી એજ્યુકેશન સોસાયટી અને હિતવર્ધક મંડળના ઉપપ્રમુખ વિનોદભાઈ વોરાએ ત્રણે સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓનો ચિતાર આપ્યો હતો.

વર્ષાબહેને પ્રતિભાવ આપતાં કહ્યું કે તેમને મળેલી સફળતામાં તેમના કુટુંબનો પણ સિંહફાળો છે. સાહિત્ય પરિષદની મધ્યસ્થ સમિતિમાં વર્ષોથી કામ કરવાનો અનુભવ છે. તેમણે કહ્યું કે સર્જકોનાં ટોળાં નથી હોતાં. સર્જક એક ખૂણે બેસી દીવો પ્રગટાવે છે જે સદીઓ સુધી સમાજને અજવાળું આપે છે.

આ કાર્યક્રમમાં આમદાર યોગેશ સાગર, અરવિંદ ત્રિવેદી – લંકેશ તથા કાંદિવલીના સામાજિક સંસ્થાઓના કાર્યકરો, શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને સાહિત્યપ્રેમીઓએ ખાસ હાજર રહી કાર્યક્રમને સફળ બનાવ્યો.

સમસ્ત કાર્યક્રમનું સંકલન અને સંચાલન પ્રતિમા પંડ્યાએ કર્યું હતું. કાંદિવલી એજ્યુકેશન સોસાયટીના મંત્રી મહેશ ચંદ્રારાણાએ આભારવિધિ કરી હતી.

અનંત મહેતા

સ્વ. ભોળાભાઈ પટેલને શબ્દાંજલિ

એસ. ડી. આર્ટ્સ એન્ડ બી. આર. કૉમર્સ કૉલેજ, માણસામાં તા. ૨૪-૦૮-૨૦૧૨ના રોજ સ્વ. ભોળાભાઈ પટેલનો શબ્દાંજલિ કાર્યક્રમ યોજાઈ ગયો. કાર્યક્રમના આરંભે ડૉ. હાસ્યદા પંડ્યા (આચાર્યશ્રી)એ તેમનો સર્જક અને અભ્યાસુ શિક્ષક તરીકેનો પરિચય કરાવી તેમના વિશેષ વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરાવ્યો. ગુજરાતી અને હિન્દી વિભાગના વિદ્યાર્થીઓએ ભોળાભાઈ પટેલના બધા જ નિબંધસંગ્રહો, વિવેચન, સંપાદન, અનુવાદ અને સંશોધનનાં પુસ્તકોમાંથી અંશો લઈ તેનો આસ્વાદ કરાવ્યો હતો. ત્યારબાદ બંને વિભાગના અધ્યાપકોએ તેમનાં વ્યક્તિત્વનાં વિવિધ પાસાં ઉજાગર કરી આપ્યાં. ઉપસ્થિત વક્તા શ્રી રમેશભાઈ દવેએ તેમનો નિબંધકાર તરીકે પરિચય કરાવ્યો. શ્રી ચંદ્રકાન્ત શેઠે તેમની વિવેચક અને સંશોધક તરીકેની વિશેષતાઓ ઈંગિત કરી આપી. સમારંભના અધ્યક્ષ શ્રી રઘુવીરભાઈ ચૌધરીએ તેમની સાથેનાં સંસ્મરણો તાજાં કરી તેમનામાંની ભવ્યતાનો પરિચય કરાવતાં ભાવુક બન્યા હતા. સમગ્ર કાર્યક્રમનું પ્રાર્થનાથી માંડી આભારવિધિ સુધીનું સંચાલન સંસ્થાના વર્તમાન અને ભૂતપૂર્વ ગુજરાતીના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યું. વિદ્યાર્થીઓએ શ્રી ભોળાભાઈ પટેલ અને વક્તાશ્રીઓનો વિશેષ પરિચય ભીંતપત્ર દ્વારા રજૂ કર્યો હતો તથા શ્રી ભોળાભાઈ પટેલનાં પુસ્તકોનું ટેબલ પર પ્રદર્શન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું.

ચિત્રકાર : શ્રી જયંતિ રાબડીયા (જ. ૧૯૫૯, ધોરાજી, ગુજરાત)
શીર્ષક : ચોળીને ચીકણું કરવું
માધ્યમ : કેન્વાસ પર તૈલ અને એકેલિક
મૂળ ચિત્રનું માપ : ૬૦” x ૫૪”
વર્ષ : ૨૦૦૭

દૃશ્યકળામાં પક્ષીઓ અને પ્રાણીઓના નિરૂપણમાં સામાન્યપણે કેટલાક અભિગમ પ્રવર્તે છે. તેમાંનો એક અભિગમ એવો છે કે જેમાં માનવ સાથેના પક્ષીઓ અને પ્રાણીના સહચારની ઉષ્મા અને આત્મીયતા આલેખાયેલી મળે છે. ઉદાહરણ તરીકે અમિત અંબાલાલનાં કેટલાંક ચિત્રો જોઈ શકાય. બીજા અભિગમમાં પક્ષીઓ-પ્રાણીઓની રૂપભંગીની રમણીયતા બહેલાવવામાં આવે છે એવાં ઉદાહરણો ભારતનાં શિલ્પ-સ્થાપત્યોમાં જોઈ શકાય. ત્રીજા અભિગમમાં પક્ષીઓ અને પ્રાણીઓમાં માનવીય ભાવ-સ્વભાવનું આરોપણ કરી વ્યંગ-હાસ્ય નિપજાવવામાં આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે હિતોપદેશની વાતો, પંચતંત્રની વાર્તાઓ અને વિશેષે શ્રી રામેશ્વર બ્રુટા જેવા સમકાલીન કલાકારને યાદ કરી શકાય.

મુખપૃષ્ઠ પરના ચિત્રનો આપણે ત્રીજા અભિગમના આધારે આસ્વાદ કરીશું. વાનર એ માણસજાતનો પૂર્વજ ગણાય, તેમજ આપણી લોકવાર્તાઓ અને પુરાણોનું એક વિશિષ્ટ – વિલક્ષણ રમૂજ તેમજ પરાક્રમી પાત્ર. બુદ્ધિ ચાતુર્ય, સદ્ભાવ, કરુણા, મિત્રતા, પરાક્રમ જેવી અનેક લાક્ષણિકતાઓનું સહજ આલંબન વાનરના પાત્ર સાથે જોડાયેલું છે. રામાયણના હનુમાન છે તો પંચતંત્રનો ચતુર વાંદરો છે અને એ સાથે ગાંધીજીનાં ત્રણ વાંદરાં તો ખરા જ.

ચિત્રકાર શ્રી જયંતિ રાબડીયાએ વર્ષ ૨૦૦૬-૦૭માં ‘વાનર’ પાત્રની એક ચિત્રશ્રેણી શરૂ કરી છે જેમાં આજપર્યંત ઉમેરો થતો ગયો છે. ગુજરાતી રૂઢિપ્રયોગો અને કહેવતોનો આધાર તેમજ ‘વાનર’નાં ખ્યાત અને કપોળકલ્પિત કથાનકોનો વિનિયોગ આ ચિત્રશ્રેણીમાં કર્યો છે. ગુજરાતીપણાની તેમજ સમસામયિક જીવનની ટીકા એમણે રમૂજ ટીખળનો ઢોળ ચઢાવીને ઉપસાવી છે. વાનરની પૂંછડી અને એના ચહેરાના મુખભાવનો મુખ્ય સંકેતક તરીકે આ ચિત્રોમાં ઉપયોગ કર્યો છે.

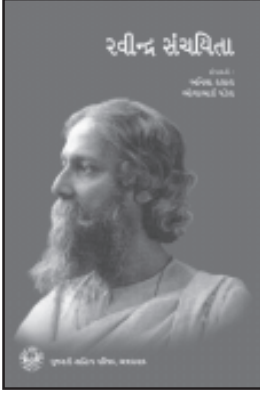
વાનર સ્વરૂપે હનુમાન પોતાની પૂંછડી વડે લંકાદહન હોય કે પછી રાવણથી ઊંચું આસન માંડવાનું હોય એવાં પરાક્રમો કરી જાણે છે. પ્રકૃતિમાં પણ શું પૂંછડીની સમરસતા વિસ્મયકારક નથી ? આ ચિત્રમાં આલેખાયેલ પૂંછડી નિરવધિ સાતત્યમાં વૃક્ષની ડાળીઓ

કે વેલીઓની ગૂંથણીમાં રૂપાંતરણ પામે છે. એમાં પોપટો / સૂડાઓનું આવવું, પૂંછડીએ પાંદડાંનું ઊગવું દર્શક માટે જેટલું વિસ્મયકારક છે, એથીય વિશેષ એ વાનર માટે અસમંજસભર્યું બને છે. જાણે પોતાની જાણ બહાર જ પૂંછડીરૂપી જાતનું આકસ્મિક વિસ્તરણ વાનરને ભોંઠાં પાડે છે. તેથી જ તો ‘ચોળીને ચીકણું કરવું’ – શીર્ષક અર્થસભર બને છે અને વાનર એનું રૂપક.

મુખ્યત્વે પીળા-કેસરી રંગની વિધવિધ ઝાંચ ચિત્રમાં ઊંડાણ અને વિસ્તારનો ઉમેરો કરે છે. ભારતીય લઘુચિત્ર પરંપરામાં જોવા મળતી આકારનિરૂપણની સુરેખતા ને સુચારુતા વિષયપસંદગીની દૃષ્ટિએ પરંપરા સાથે જોડાય છે, તો વિષયને બહેલાવવામાં આ ચિત્ર આપણા સમયના વિપર્યાયોની સન્મુખ આપણને મૂકે છે.

ચિત્રસર્જનની સાથોસાથ, ભીંતચિત્ર, સિરેમિક્સ, શિલ્પસર્જન અને અવનવાં માધ્યમોનો સમન્વય કરીને કલાકૃતિઓનું સર્જન આ કલાકારની વિશેષતા છે. હાલ તેઓ મ. સ. યુનિવર્સિટીની ફાઇન આર્ટ્સ ફેકલ્ટીના પેઇન્ટિંગ વિભાગમાં અસોસિયેટ પ્રોફેસર તરીકે કાર્યરત છે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશિત તદ્દન નવાં પ્રકાશનો

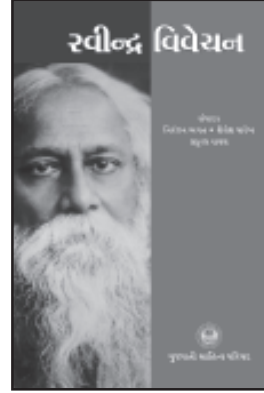
['રવીન્દ્ર સંચયિતા'] : સં. અનિલા દલાલ,
ભોળાભાઈ પટેલ, ડિમાઈ, પાકું પૂઠું,
પૃ. ૩૪+૭૦૨, રૂ. ૪૬૦]

રવીન્દ્ર સાહિત્ય ગુજરાતી વાચકોને સુલભ બને તે હેતુસર રવીન્દ્રનાથની દોઢસોમી જન્મજયંતી નિમિત્તે શ્રી અનિલા દલાલ અને શ્રી ભોળાભાઈ પટેલે અનુદીત રવીન્દ્ર સાહિત્યમાંથી એમની કૃતિઓનું ચયન કરીને આ સંપાદન કર્યું છે. જે રવીન્દ્ર સાહિત્યના અભ્યાસીઓ અને રસિકોને

ખપ લાગે તેવું છે. તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને પણ આ સંપાદનથી રવીન્દ્ર સાહિત્યનો પરિચય થશે.

['રવીન્દ્ર વિવેચન'] : સં. નિરંજન ભગત, શૈલેશ પારેખ, પ્રફુલ્લ રાવલ, ડિમાઈ, પાકું પૂઠું,
પૃ. ૧૦+૩૦૨, રૂ. ૨૦૦]

રવીન્દ્રનાથની દોઢસોમી જન્મજયંતી નિમિત્તે રવીન્દ્રનાથ વિશે ગુજરાતી સાહિત્યમાં અવારનવાર અભ્યાસીઓએ જે લખ્યું તેમાંથી ચયન કરીને આ 'રવીન્દ્ર વિવેચન' શ્રી નિરંજન ભગત, શ્રી શૈલેશ પારેખ અને શ્રી પ્રફુલ્લ રાવલે સંપાદિત કર્યું છે. રવીન્દ્ર સાહિત્યને સમજવા અને માણવા માટે અહીં સંપાદિત થયેલા લેખો વાચકોને સહાયભૂત થશે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

નદીકિનારે, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, આશ્રમમાર્ગ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯.

ફોન : ૨૬૫૮૭૯૪૭

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશિત તદ્દન નવાં પ્રકાશનો

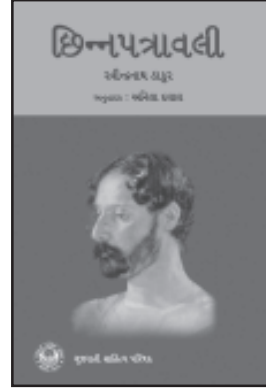
['મધ્યકાલીન કાવ્યશાસ્ત્ર' : લે. ધીરુ પરીખ,
ડિમાઈ, કાચું પૂઠું, પૃ. ૮+૮૮, રૂ. ૬૦]

ભોગીલાલ સાંડેસરા સ્વાધ્યાયપીઠ અંતર્ગત મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન સાહિત્યના અભ્યાસી વિદ્વાન શ્રી ધીરુ પરીખે મધ્યકાલીન સાહિત્યના આધારે તેનું કાવ્યશાસ્ત્ર અહીં રજૂ કર્યું છે. મધ્યકાલીન કાવ્યશાસ્ત્રનું આ ગુજરાતી સાહિત્યમાં પહેલું પ્રકાશન છે. જે કોલેજમાં સ્નાતક અનુસ્નાતક કક્ષાએ અભ્યાસકર્તા વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શનરૂપ બની રહેશે.

મધ્યકાલીન સાહિત્યની વિવિધ કૃતિઓમાંથી ઉદાહરણો આપીને તેનું કાવ્યશાસ્ત્ર સ્પષ્ટ કરવાનો અહીં પ્રયાસ થયો છે.

['છિન્નપત્રાવલી' : અનુ. : અનિલા દલાલ,
ડિમાઈ, પાકું પૂઠું, પૃ. ૧૬+૨૮૫,
રૂ. ૨૪૦/-]

રવીન્દ્રનાથના વિશાળ સાહિત્યમાં એમનું પત્રસાહિત્ય અમૂલ્ય છે. સહજ રીતે લખાયેલા આ પત્રોમાં પણ એમની સર્જનાત્મકતા દેખાય છે. મૂળ બંગાળીમાંથી આ પત્રો શ્રી અનિલા દલાલે અનુદિત કર્યા છે. તે પત્રોનું આ પુસ્તક રવીન્દ્ર સાહિત્યના રસિકોને આનંદ આપશે અને રવીન્દ્રનાથના વ્યક્તિત્વને પામવા માટે ઉપયોગી નીવડશે.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

નદીકિનારે, 'ટાઈમ્સ' પાછળ, આશ્રમમાર્ગ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮.

ફોન : ૨૬૫૮૭૯૪૭